KAYBEDENLERİN TARİHİ

TÜRK EDEBİYATINDA MALÛMÂT HAREKETİ

İSMAİL ALPER KUMSAR

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1825
KÜLTÜR SERİSİ: 1015

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-266-5

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ANA BASIN YAYIN GIDA İNŞ. SAN. VE. TİC. A.Ş
Alemdar Mah. Molla Fenari Sok. No: 28/A
Cağaloğlu-Fatih / İSTANBUL
Sertifika Numarası: 52729 Tel: (0212) 446 05 99

İstanbul- 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İsmail Alper KUMSAR: 1981 yılında Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Ankara'da tamamladı. 2003 yılında Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 2003-2011 yılları arasında Ankara'da özel bir öğretim kurumunda öğretmenlik yaptı. 2011 yılında Düzce Üniversitesine geçti. Hâlen Düzce Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Safahat'ta Özlü Sözler başlıklı Yüksek Lisans çalışmasını 2010'da savundu. 2016 yılında Yeni Türk Edebiyatı ana bilim dalında savunduğu *Malûmât Hareketi* başlıklı tezi ile doktora derecesi aldı. Çeşitli akademik (*Gazi Türkiyat, Türklük Bilimi Araştırmaları, Asos Journal -Akademik Sosyal Araştırmalar-, Türk Kültürü İncelemeleri, Kültür Araştırmaları…*) ve popüler dergilerde *(Kırklar, Hece, Derkenar, Türk Edebiyatı, Temmuz, Muhayyel…)* yazıları yayımlandı. Yeni Türk edebiyatının çeşitli dönem ve meselelerine dair kitap bölümleri ve kitaplar yazdı; sempozyum, kongre ve panellere katıldı.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ **11**

GİRİŞ
MALÛMÂT HAREKETİ'NİN KISA TARİHİ

II. Abdülhamid Dönemine Kadarki Yenileşmeye Genel Bir Bakış 17
II. Abdülhamid Dönemi Edebiyatı (1876-1908) 18
Tanzimat'ın İkinci Nesli 21
Ara Nesil 26
Malûmât Hareketi 29

BİRİNCİ BÖLÜM
MALÛMÂT HAREKETİ ve DİLLE İLGİLİ DÜŞÜNCELER

Dilde Sadeleşme 51
- II. Abdülhamid Dönemine Kadar Dilde Sadeleşmenin Genel Çerçevesi 51
- II. Abdülhamid Döneminde Devletin Dilde Sadeleşmeyle İlgili Tavrı 52
- İstanbul Dışında Dilde Sadeleşmeyle İlgili Çalışma ve Kanaatler 52
- Servet-i Fünûn ve Dil 53
- Dilde Sadeleşme ve Malûmât Hareketi 54

Yabancı Kelime ve Terimlere Yeni Karşılık Bulma Çabaları 76

Alfabe ve İmla Hakkındaki Düşünceler 85
- Alfabe Hakkındaki Düşünceler 85
- İmla Meselesi 88

Sözlük ve Gramer Konusunda Düşünceler ve Çalışmalar 94
Dil Bahsine İlişkin Diğer Meseleler 98

İKİNCİ BÖLÜM
MALÛMÂT HAREKETİ'NİN DÂHİL OLDUĞU TARTIŞMALAR

Ekrem Bey ve Malûmât Arasındaki Münakaşalar 106
- Abes Muktebes Meselesi 106
- Şemsa Hikâyesinin İzinsiz Yayımlanmasından Doğan Münakaşa 110

Naci Kavgaları 112
Naci'nin Taraftarları ve Muarızları 112
Abes-Muktebes Meselesinin Hatırlattığı Düşmanlıklar 114
Hüseyin Cahid'in Naci'yi Tenkidi ve Bunun Doğurduğu Münakaşalar 116
Ali Kemal'in Naci Müdafaası 120
İsmail Safa ve Hüseyin Haşim Bey Arasındaki Naci Tartışmaları 122
Naci Tartışmalarından Geriye Kalan 126

Dekadanlık Tartışması 128
Dekadan ve Dekadanlık Kavramı 128
Dekadanlık Tartışmasının Genel Çerçevesi 130
Malûmât Hareketi ve Dekadanlık 139

Mehmed Celâl'in Tartışmaya Dâhil Olması 139
Ahmed Rasim ve Dekadanlık Tartışması 145
Malûmât Hareketi İçinde Dekadanlık Tartışmasına Dair Diğer Yazılar 162

Dekadan Kavramı Etrafında Gelişen Mizahi Edebiyat 169
Dekadanlık Tartışmasının Edebiyatımıza Etkileri 178

Tenkit Kavramı Etrafında Gelişen Tartışmalar 189
Tenkit Hakkında Aynı Gün Yayımlanmış İki Zıt Makale 189
Tenkit Kavramı Hakkındaki İki Zıt Fikrin Mukayesesi 193
Mehmed Rauf ve Rıza Tevfik'in Tartışmaya Dâhil Olması 197

Klasikler Tartışması 202
Tartışmanın Genel Çerçevesi ve Malûmât Hareketi 202
Tartışmanın Başlangıcı 203
Klasik Kavramı ve Klasik Eser Nedir? 204
Klasik Dönem Meselesi 206
Bizim Klasiklerimiz Var Mıdır? 208
Klasiklerin Tercümesi veya Taklidi Mümkün Müdür? 211
Klasikler Tartışmasında Ortaya Çıkan Sonuç 215

Ahmed Rasim ve Âşık Coşkun'un Türkçe Şiir Tartışması 216
Tartışmanın Başlangıcı: Türkçe Şiir 216
Lisan Meselesi 225
Tartışmaya Başka İsimlerin Dâhil Olması 227

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MALÛMÂT HAREKETİ'NDE ŞİİR

Şiir ve Şair 235

Şiirde Vezin Hakkında Düşünceler 245
Hece Vezninin İhyası Yolunda Malûmât Hareketi'nin Çabaları 245
Hece mi Aruz mu? 257
Zamanına Göre Oldukça İleri Bir Tartışma: Vezin Gerekli midir? 263

Kafiye 267

Divan Şiiri ve Malûmât Hareketi 273
Divan Edebiyatı Şairleri Hakkındaki Yazılar 273
Malûmât Hareketi'ne Bağlı Mecmualarda Divan Şiiri Örnekleri 277
Divan Şiiri Hakkında Yazılanlar 280
Türkçe Şiirler ve Malûmât Hareketi 291

Ayın Nadir ve H. Nazım'ın Malûmât Hareketi'ne Katkıları 297
Mecmualara Gelen Şiirler Hakkında Değerlendirmeler 306
Müşterek Şiirler, Cülusiyeler 309
Dönemin Modası: Tablo Altı Şiirler ve Mensureler 313

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MALÛMÂT HAREKETİ'NDE ROMAN ve HİKÂYE

Roman Tefrikaları 323
Roman Konusundaki Ahlaki Endişeler 331
Roman Düşüncesi ve Roman Eleştirileri 338
Hikâye Tefrikaları 346
Hikâye Düşüncesi ve Hikâye Eleştirileri 351

BEŞİNCİ BÖLÜM
MALÛMÂT HAREKETİ'NDE MENSUR ŞİİR,
MEKTUP ve GEZİ YAZILARI

Mensur Şiir, Mektup ve Gezi Yazıları 359

ALTINCI BÖLÜM
MALÛMÂT HAREKETİ ve TERCÜME

Tercüme Ama Nasıl? 367
Şark mı Garp mı? 274
Doğu Dillerinden Yapılan Tercümeler 376

Batı Dillerinden Yapılan Tercümeler 381
Şiir Tercümeleri 381
Roman Tercümeleri 391
Hikâye Tercümeleri 395
Gezi Yazısı, Hatıra ve Mektup Tercümeleri 399
Bilimsel Yazı Tercümeleri 402

Edebî Akımlar 406
Klasisizm 407
Romantizm 408

Realizm - Natüralizm 409
Sembolizm 415

YEDİNCİ BÖLÜM
MALÛMÂT HAREKETİ ve TİYATRO

Malûmât Hareketi'nde Tiyatro 425

SEKİZİNCİ BÖLÜM
MALÛMÂT HAREKETİ ve TÜRK DÜNYASI

Türk Dünyasından Gelen Mektuplar, Bölgeyle İlgili Haberler ve Resimler..... 442
Yusuf Akçura'nın İlk Matbu Makalesi Malûmât'ta..... 449
Hüseyinzade Ali Bey ve Malûmât Hareketi İçindeki Yeri 450
Cihangir Andicani ve Malûmât'taki Yazıları..... 453
Azerbaycan Matbuatının Önemli İsimlerinden Celâl Ünsizade Malûmât'ta..... 456

SONUÇ.....463
KAYNAKLAR.....469
DİZİN.....507

SUNUŞ

II. Abdülhamid iktidarının son yıllarında dönemin siyasi ve sosyal etkisi altında kendine özgü bir nitelik kazanan edebî hayat, edebiyat tarihlerimizde "Servet-i Fünûn Dönemi" ya da "Edebiyat-ı Cedide" başlığı altında ele alınıp değerlendirilir. Oysa sıklıkla tekrar edilen bu adlandırma, bahsi geçen dönemi tam bir yetkinlik içinde karşılayabilecek niteliğe sahip değildir. Çünkü aynı dönemde *Servet-i Fünûn* karşısında yer alan başka edebî oluşumlar da söz konusudur. Bu oluşumların en etkilisi Malûmât Hareketi olarak adlandırdığımız *Hazine-i Fünûn, İrtika, Malûmât, Musavver Fen ve Edep, Resimli Gazete* isimli beş dergi etrafında şekillenmiş edebî yapılanmadır. Çalışmamız boyunca genel çerçevesini çizmeye gayret ettiğimiz bu hareket, *Servet-i Fünûn*'la neredeyse eş zamanlı olarak on iki yıllık bir zaman dilimine (1892-1904) yayılmıştır.

Konu hakkında daha önce yapılan çalışmalar kabaca üç grupta toplanabilir. Bunlardan birincisi ilgili dönemde yayımlanmış bir dergiyi ele alıp içerik açısından değerlendirmektir ki Malûmât Hareketi'ni oluşturduğunu iddia ettiğimiz dergiler de bu kapsamda bir edebî hareketin birleşenleri olmaktan ziyade birbirinden bağımsız mecmualar olarak değerlendirilmiştir. Bu tip çalışmaların hemen tamamında bir derginin belli dönemi -1-25. sayılar arası ya da 1-2-3. ciltler gibi- ele alınarak muhteva yönünden birtakım sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ne var ki dergiler bütün hâlinde değerlendirilmediği için mecmuanın yayın politikası ve edebî hüvviyeti hakkında verilen hükümler çoğunlukla eksik kalmıştır. Dergilerin bazısı hakkında birden fazla çalışma yapılmışken bazısının kısmen ele alınması, bazısının bütün bütün ihmal edilmesi ise işin bir başka yönüdür.

Dönem hakkında yapılan ikinci tip çalışmalar, *Servet-i Fünûn* olarak adlandırılan grubu çeşitli yönlerden ele alıp değerlendirme amacı güdenlerdir. Temel hedefleri, *Servet-i Fünûn*'u anlamak/anlatmak olan bu çalışmaların *Servet-i Fünûn* dışındaki diğer dergi ve olu-

şumlara müracaatları da ancak *Servet-i Fünûn*'u anlamaya yardımcı olduğu ölçüdedir. Sözgelimi dekadanlık tartışmasını ya da abes muktebes meselesini sadece *Servet-i Fünûn*'a bakarak anlayabilmek mümkün olmadığı için diğer dergilere müracaat zorunlu hâle gelir. Bu çalışmalar, *Servet-i Fünûn*'u tanıma noktasında yararlandığımız önemli kaynaklar olmuştur. Bahsi geçen çalışmalar, araştırmamıza çeşitli yönlerden önemli katkılar sağlamışsa da bu çalışmalarda, ortaya koyduğumuz temel iddia hakkında çok genel birkaç yorum dışında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Dönem hakkında yapılan üçüncü tip çalışmalar Malûmât Hareketi adını verdiğimiz grubu farklı isimlendirmelerle -Mutavassıtîn, Ilımlılar gibi- ele alıp değerlendiren çalışmalardır. Bu çalışmaların büyük çoğunluğu bir makale boyutunda olup konuyu derinlemesine ve bütünlüklü biçimde ele almaktan uzaktır. İçlerinde en kapsamlı olanı Himmet Uç'un *Ilımlılar ve Edebi Tenkid* adıyla yayımladığı kitaptır.[1] Bu eserin temel bakış açısı, bizim yaklaşımımızla örtüşmekle birlikte kaynaklar ve çalışma metodu bakımından farklılar görülmektedir. Sözgelimi biz çalışmamızda *Hazine-i Fünûn, İrtika, Malûmât, Musavver Fen ve Edep, Resimli Gazete* isimli beş dergiyi temel referans noktası kabul etmişken bu çalışmada *Malûmât, İrtika, Musavver Fen ve Edep, Rehber-i Fünûn, Mektep ve Maarif* mecmuaları temel kaynaklar olarak kabul edilmiş. Ayrıca yer yer *Servet* gazetesine atıfta bulunulmuştur. Her iki çalışmada *Malûmât* mecmuası ana kaynak olarak belirlenmişken Himmet Uç'un çalışmasında 423 sayılık *Malûmât* mecmuasının "300'e yakın" kısmı değerlendirilmiş, geriye kalan 123 sayılık kısım derginin edebî dönemine dâhil olmadığı gerekçesiyle değerlendirilmemiştir. Bu vesileyle bizden öncekilerden farklı olarak neden "Malûmât Hareketi" adlandırmasını kullandığımızı açıklamakta da fayda var. Daha öncekiler gibi "Mutavassıtîn" ya da "Ilımlılar" isimleri arasında seçim yapmak da bir tercih olabilirdi. Ancak bu isimleri kullanmak yerine hareketin en etkili dergisi olan *Malûmât*'ın, aynı zamanda grubun ismi olmasını tercih ettik. Çünkü "Mutavassitîn" ve "Ilımlılar" şeklindeki adlandırmalar, grubun sadece Batılılaşma karşısındaki tavrını ölçü almaktadır ve bu tavır sadece Malûmât Hareketi ediplerine mahsus değildir.

[1] Uç H. (1990). *Ilımlılar ve Edebî Tenkid*. Erzurum: Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yay.

Malûmât'tan önce de sonra da mutavassıt tavrı benimsemiş edipler vardır. Bu anlamda Malûmat Hareketi mutavassıt tavrın sadece belli bir dönemini teşkil etmektedir.

Bu eserin ortaya çıkması için yaptığımız çalışmada öncelikli olarak bahsi geçen dergilerin tüm koleksiyonlarına ulaşıp her bir dergi için ayrı ayrı indeksler oluşturduk. Yazar, sayı, tarih, sayfa, metin adı ve metin türü belli olacak biçimde oluşturduğumuz bu indeksler bir ön çalışma olarak elimizdeki malzemenin miktarını, türünü, kısmen de niteliğini tanıma imkânı sağladı. Bu malzeme içinden birinci derecede çalışmamıza lazım olacağını düşündüğümüz metinleri yeni harflere aktarıp çalışma planındaki başlıklara göre tasnif ettik. Hazırladığımız bu indeksler sayesinde daha önce yapılan çalışmaların aksine roman, hikâye, şiir gibi türlerde net istatistiki bilgiler vermek mümkün olmuştur.

Çalışmamızın ikinci aşamasında bahsi geçen döneme ilişkin edebiyat tarihlerindeki bilgileri okuyarak fişledik. Hatıra, biyografi, monografi, eleştiri niteliğindeki birçok eseri benzer bir dikkatle okuyarak fişleme yoluna gittik. Okuyucunun zihninde kronolojik bir bütünlük oluşturmak için Malûmât Hareketi'nin edebiyat tarihimiz içindeki yerini kısaca anlattığımız bir bölüm ile başlayan çalışmamızın bütün başlıklarında Malûmât Hareketi'ni merkeze alarak bu hareketin dille, şiirle, roman ve hikâyeyle, tiyatroyla, Türk dünyasıyla, tercüme metinlerle ilişkisini ortaya koymaya çalıştık. Öyle zannediyoruz ki Malûmât Hareketi'nin genel çerçevesini çizdiğimiz bu çalışma, edebiyat tarihimize daha bütüncül bir bakış açısı ile yaklaşılmasını sağlayacaktır.

Çalışmalarım sırasında engin birikiminden daima faydalandığım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT'a, çalışmanın tez ve savunma aşamasında jüri olarak katkılar sunan Prof. Dr. Abide Doğan'a, Prof. Dr. Nesrin Karaca'ya, Prof. Dr. Ülkü Gürsoy'a ve Prof. Dr. Nezahat Özcan'a, kitabın yayımlanması konusunda yardımlarını esirgemeyen Ötüken Neşriyat'a, ihmalkârlığımı anlayışla karşılayan sevgili eşim Dilek Kumsar'a en kalbî şükranlarımı sunuyorum. Babalarıyla daha fazla vakit geçirmek isteyen Mehmet Eymen ve Elif'e bir özür borçlu olduğumun farkındayım. Umarım onlar da özrümü kabul ederler.

İsmail Alper KUMSAR
Düzce-2022

GİRİŞ

MALÛMÂT HAREKETİ'NİN KISA TARİHİ

II. Abdülhamid Dönemine Kadarki Yenileşmeye Genel Bir Bakış

Her tarihi dönem, kendinden önceki dönemin sonucu olduğu gibi kendinden sonraki dönemin de bir ölçüde sebebi konumundadır. Sosyal, siyasî ve kültürel hâdiseler, aniden ortaya çıkan zihniyet değişikliklerinin sonucu olarak meydana gelmez. Bu anlamda Batı tesiri altında gelişen Türk edebiyatının başlangıcıyla ilgili tam tarih verebilmek oldukça zordur. Ancak mevcut edebiyat tarihi kitapları, on sekizinci yüzyıldaki birtakım siyasi olayların, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batıyla ilişkilerini düzenlemesiyle sonuçlandığı, divan şiirindeki zevk çözülmesinin de yine bu asırdan itibaren başladığı konusunda aşağı yukarı ortak bir kanaate sahiptirler:

> … yenilik arzusu, gerek şekil gerekse içerik bakımından klâsik estetiğin katı kurallarında çözülmelere yol açmıştır. Eski şiirin kadim konuları, aşk, tasavvuf, rintlik ve tabiat, önceki asırdan itibaren artmaya başlayan mahallî konular bu asırda da devam etmekle birlikte şairlerin yüzü iç ve dış gerçekliğe daha fazla dönmüş, sosyal hayatta ve zihniyet dünyasındaki değişimin izdüşümleri az da olsa şiirde görülmeye başlamıştır. Tabiat tasvirleri, yaşanan hayat, minyatür çizgisinden kurtulup modern bir tablo gibi gerçekçi bir şekilde eserlere aksettirilmeye başlamıştır.[1]

On sekizinci yüzyıldaki değişimin temel karakteristiği, belli bir programa bağlı kalarak esaslı bir dönüşüm ve yenileşme hamlesinden ziyade; programsız -belki de şuursuz-, belirli alanlarda, son derece sı-

---

[1] Horata, O. (2006). Son Klâsik Dönem -Şiir-. T. S. Halman, O. Horata vd. (Editörler). *Türk Edebiyatı Tarihi.* İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay., 2, 453; Bu konuda ayrıca bk. Tanpınar, A. H. (1999). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi; Okay, O. (2011). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yay; Özgül, M. K. (2000). *Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay; Özgül, M. K. (2006). Şark Ekspresiyle Garba Sefer. T. S. Halman, O. Horata vd. (Editörler). *Türk Edebiyatı Tarihi.* İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay., 2, 601-656.

nırlı bir yenilenme olmasıdır. Edebî sahada da durum bundan farklı değildir. Asırlar boyunca kullanılan divan edebiyatı mazmunlarında nereye varacağı henüz kestirilemeyen bir yenileşme söz konusudur.

XIX. asrın ilk yarısında Tanzimat Fermanı nâmıyla bilinen meşhur fermanın okunması (1839), devletin Batı karşısında yenildiğinin resmî ifadesi olmuştur. Bu ferman, uzun zamandır devam edegelen yenileşmenin daha şuurlu ve açık hâle gelişini de ilan eder. Böylece *"İmparatorluk, asırlardır içinde yaşadığı bir medeniyet dairesinden çıkarak mücadele hâlinde olduğu başka bir medeniyetin dairesine girdiğini ilân ediyor, onun değerlerini açıkça kabul ediyordu."*[2] Ancak bu resmî kabûl, edebiyat sahasında etkisini hemen hissettirmez. Edebiyat sahasındaki dönüşüm, XIX. asrın ilk yarısında da önceki yüzyılda olduğu gibi belli belirsiz çizgi hâlinde devam etmektedir.

Bu asrın ikinci yarısında olayların da yönlendirmesiyle dönüşüm/teceddüt daha ciddî bir ivme kazanmış, resmî bir program dâhilinde hayatın hemen her alanına nüfûz eden esaslı bir yenileşme başlamıştır. Mehmet Kaplan, bu dönemi "**politik ve sosyal fikirler devri**" olarak adlandırır.[3] Kaplan'a göre bu dönem *"dış dünya ile bağlantısını koparark statik, kapalı ve sun'î tasavvurlar âlemi teşkil eden zihniyete karşı genellikle hayat, toplum ve realite ile yeniden münasebetler kurmaya çalışan bir zihniyeti"* temsil eder. Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa nesli olarak bilinen bu grup, I. Dönem Tanzimat sanatçıları olarak adlandırılmaktadır.

II. Abdülhamid Dönemi Edebiyatı (1876-1908)

1876'dan 1908'e kadar devam eden II. Abdülhamid dönemi, pek çok bakımdan bir önceki dönemden belirgin biçimde ayrılmaktadır. Orhan Okay, bu tarihler arasında teşekkül ettiği varsayılan "Tanzimat'ın İkinci Nesli", "Ara Nesil", "Edebiyat-ı Cedide" gibi edebî yapılanmaların siyasî, idarî ve toplumsal atmosfer nedeniyle birçok konuda ortak karakter gösterdikleri için öncelikle "II. Abdülhamid Devri Edebiyatı" adı altında bir bütün olarak ele alınması gerektiğini daha sonra mutlak veya farazi alt grupların düşünülmesi gerek-

---

2 Tanpınar, A. H. *age.,* 129.

3 Kaplan, M. (2010). *Tevfik Fikret -Devir, Şahsiyet, Eser-*. İstanbul: Dergâh Yay., 17.

tiğini söyler.[4] Orhan Okay'ın "siyasî, idarî ve toplumsal atmosfer"-den kasdı özellikle 1878'den sonra II. Abdülhamid'in güçlü, otoriter şahsiyeti ve yönetim usûlleridir.

II. Abdülhamid döneminden söz eden eserlerde hafiyelik, jurnal, sansür, istibdat ve sürgünler hakkında birçok rivayeti görebilmek mümkündür. Bu konudaki ilk bilgiler, genellikle elçilik amacıyla İstanbul'a gelen Batılıların aile fertleri ya da "devr-i istibdad" döneminde yaşananları abartarak ilgili toplamak isteyen kalem erbabı tarafından nakledilmiştir. Daha sonraki araştırmacılar, hükümlerini çoğunlukla bu kaynaklara dayandırmışlardır. Kimi zaman efsanelerle karışık biçimde nakledilen bilgiler, Haliç'te cesetler nedeniyle gemilerin yüzemediğinden başlayıp Abdülhamid'in vesveseli kişiliğinden hareketle olmayacak hikâyelerin uydurulmasına kadar uzayan birçok detayı içerir. Abdülhamid muhalefeti kimi eserlerde üslûba bile yansımıştır. Bu kitapların en ayrıntılılarından olan *Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul* isimli eserde şu türden birçok cümleye rastlanır: *"..ne yazık ki Türkler'de basın yoktur. Manyak ve korkak bir zorbanın göz açtırmayan baskısı altında ezilen bu bahtsız ulus…"*[5]

Abdülhamid'in bir paşalar sınıfı oluşturduğu, hafiyelere yalılar ve konaklar ihsan ettiği, Yıldız Sarayı'nın bir jurnalcilik merkezi hâline geldiği, bazı kelimeleri kullanmanın yasak olduğu, basit yanlış anlaşılmalar nedeniyle sürgünlerin yaşandığı, gazetelerin tatil edildiği gibi birçok bilgi dönemi ele alan kaynaklarda ayrıntılı biçimde ifade edildiği için burada tekrar etmeye lüzum görmüyoruz.[6]

Konu hakkında birçok kaynak bulunmakla birlikte dönemin henüz layıkıyla, hakkaniyet çerçevesinde anlaşılabilmiş olduğunu söylemek zordur. Bu anlamda sansür ve yasaklar meselesine ters açıdan bakması nedeniyle "Devr-i Hamîdi Matbuatına Tersten Bakmak"[7] isimli makalenin öne çıkardığı bazı noktaları maddeler hâlinde dikkatlere sunmak istiyoruz:

---

4 Okay, O. *age*. 129-130.

5 Fesch, P. (1999). *Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul* (çev. Erol Üyepazarcı). İstanbul: Pera Yay., 28.

6 Ayrıntılı bilgi için bk. İrtem, S. K. (t.y). *Abdülhamid Devrinde Hafiyelik ve Sansür.* İstanbul: Temel Yay; Engin, V. (2001). *Sultan Abdülhamid ve İstanbul'u*. İstanbul: Simurg Yayınları; Alkan, N. (2009). *II. Abdülhamid ve Jön Türkler*. İstanbul: Selis Kitapları; Neave, D. (1978). *Eski İstanbul'da Hayat*. İstanbul: Tercüman Yay.

7 Özgül, M. K. (2013). *Babil'le Ebabil*. İstanbul: Kitabevi Yay., 97-127.

BİRİNCİ BÖLÜM

MALÛMÂT HAREKETİ ve DİLLE İLGİLİ DÜŞÜNCELER

Dilde Sadeleşme

II. Abdülhamid Dönemine Kadar Dilde Sadeleşmenin Genel Çerçevesi

Türk edebiyatında dille ilgili tartışmalar, Tanzimat'tan itibaren daima güncelliğini korumuştur. Tanzimatçıların yenilikçi fikirlerini halka ulaştırma çabalarının önündeki en büyük engel dildir. Bu nedenle -Tanzimat'tan önce dilde sadeleşme yönünde birtakım çalışmalar varsa da- ilk sistemli çalışmalar Tanzimat'la birlikte başlamıştır. Reşid Paşa'nın emri ile "Meclis-i Umumî-i Maarif" adına kaleme alınmış olan bir mazbatada eskilerin Türkçeyi terk ederek Arapça ve Farsça sözlere ağırlık verdiklerinden şikâyet edilmektedir. Yine Reşid Paşa'nın emri ile Ahmed Cevdet Paşa tarafından, *Takvim-i Vakayi* gazetesinde yayımlanmak üzere kaleme alınan bir beyannamede bu mesele ele alınarak fen ve sanayiye dair eserlerin "amme-i nass"ın anlayabileceği şekilde tertip edilmesi istenmektedir.[1]

Devlet kademelerindeki çabalar bir yere kadar anlamlı olsa da Türk dilinin sadeleşmesi yolunda asıl itici güç dergi ve gazetelerden gelmiştir. Çünkü dergi ve gazeteler, fikrin toplumsallaşması için halkla müşterek bir dil bulmak zorundadırlar. Bu nedenle Şinasi, *Tercüman-ı Ahval*'in daha ilk sayısında "umum halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebede" bir dil kullanmaya özen gösterileceğini müjdelemiştir. Dergi ve gazetelerin itici gücü ile oluşan yeni dil, Münif Paşa, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ahmed Mithat Efendi, Muallim Naci gibi münevverlerin de çabasıyla divan edebiyatı dilinden büyük oranda farklılaşmıştır.

---

[1] Levend, A. S. (1960). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 81-82.

II. Abdülhamid Döneminde Devletin Dilde Sadeleşmeyle İlgili Tavrı

Abdülhamid idaresinde de tıpkı Tanzimat yıllarında olduğu devlet kademelerinde dilin sadeleşmesi yönünde bir arzu vardır. 19 Mayıs 1894'te Manastır İdadisi Müdürlüğüne gönderilen bir tamim bu arzunun açık göstergesidir. Tamim, okullarda "Arapça ve Acemce kelimelerden azami nispette kurtulmuş sade bir lisan" öğretilmesi ve İstanbul ağzının bu konuda esas kabul edilmesi gerektiğini bildirmektedir.[2] Fuat Köprülü, "Benim bildiğime göre maarif hayatında bu hususta yapılmış olan ilk resmî teşebbüs budur. Tarihî ehemmiyetine mebni bu vesikayı aynen buraya naklediyorum." diyerek Bursalı Tahir Bey'den aldığı 7 Mayıs 1310 (19 Mayıs 1894) tarihli bu vesikayı aynen yayımlamıştır.

Abdülhamid'in dil konusundaki tebliğleri bununla son bulmamış bu tebliğden kısa bir süre sonra Maarif Nazırı Zühdü Paşa'ya başka bir tebliğ göndererek lisan ıslahı için bir cemiyet kurulması yolunda çalışmalar yapılması ve halk dilindeki Türkçe kelimelerin derlenmesi yönünde talimat vermiştir. Bu talimatın metni elimizde olmamakla birlikte Zühdü Paşa'nın bu emre verdiği cevap Banarlı tarafından yayımlanmıştır.[3] Zühdü Paşa'nın cevabından anlaşıldığına göre Maarif Nezareti, bu tezkereyi hiçbir teşkilatlanma ve programa ihtiyaç duymadan olduğu gibi vilayetlere göndermiş ve iki ay geçtiği hâlde hiçbir cevap alınamamasından bu taleplerin uygulanabilir şeyler olmadığına inanıldığı ve çoğunlukla ehemmiyet verilmeyerek dikkate alınmadığı sonucunu çıkarmıştır.

İstanbul Dışında Dilde Sadeleşmeyle İlgili Çalışma ve Kanaatler

Bu dönemde Anadolu'da çıkan gazete ve mecmualarda dilde sadeleşmeyle ilgili İstanbul gazetelerine göre daha ileri sayılabilecek fikirler ortaya konmaktadır. Özellikle İzmir'de çıkarılan *Hizmet* ve *Ahenk* gazetelerinde Hüseyin Kazım, Mehmed Necip, Tevfik Nevzat gibi münevverlerin mesele hakkındaki kanaatleri dikkate değerdir.

---

[2] Vesikanın tam metni için bkz. Köprülü, F. (2004). *Edebiyat Araştırmaları 1*. Ankara: Akçağ Yay. 279-280. 86 numaralı dipnot.

[3] Ayrıntılı bilgi için bkz. Banarlı, N. S. (1986). *Türkçenin Sırları*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 205-216.

Bu dönemde matbuat hayatı bakımından İzmir dışında Selanik bir merkez olarak dikkat çekmektedir. Burada çıkan *Selanik, Asır, Mütalaa, Çocuklara Rehber, Çocuk Bahçesi* gibi gazete ve mecmualarda dilde sadeleşme konusunda epeyce tartışmaya rastlamak mümkündür. Yine aynı dönemde Bursa'da *Nilüfer* dergisini çıkaran Feraizcizade Mehmed Şakir'in Abdülhamid'e sunduğu *Persenk* isimli kitabı Osmanlı Türkçesinin bir sarf kitabı olarak dikkat çeker. Ayrıca bu eser, Türk dilinin tarihini Hz. Âdem'e kadar götürmek gibi ilginç iddialara da sahiptir. Yanyalı Ali Rıza Efendi'nin "Som Türkçe yazılmış bir betiktir." notu ile yayımladığı *Okuma Yazma* isimli kitap da bu başlık altında hatırlanması gereken bir başka eserdir.[4]

Servet-i Fünûn ve Dil

Dilde sadeleşme konusunda *Servet-i Fünûn* ediplerinin çok da gönüllü olmadıkları bilinen bir gerçektir. *Servet-i Fünûn*'un dil konusundaki yaklaşımını yansıtan onlarca makale olmakla birlikte konumuzdan uzaklaşmak endişesiyle iki yazıyı kısaca hatırlatmakla yetineceğiz.

Bu yazılardan ilki Tevfik Fikret'in "Tasfiye-i Lisan" başlıklı yazısıdır.[5] Fikret bu yazıda tasfiye-i lisan tabirinin kulağa hoş gelmekle birlikte bunun Osmanlıcanın yüzlerce seneden beri alışmış olduğumuz kelimelerini kaldırıp yerine Türkçelerini koymak suretiyle yapılabileceğine inanmaz. Çünkü atılan kelimelerin daha iyisi bulunup bulunamayacağı meçhul olduğu için dilin büsbütün bozulma ihtimali de vardır. Şiir ve edebî makaleleri halktan kişilerin anlamamasını bir kayıp olarak görmez. Mehmed Emin'in *Türkçe Şiirler*'i gibi avamın da anlayabileceği, duygulanacağı tarzda şiirlerin olduğunu söyler.[6]

Servet-i Fünûn'un önemli yazarlarından Halid Ziya da tasfiye-i lisan meselesine sıcak bakmaz. "Gök" varken "sema"ya ihtiyaç yoktur diyenlere "sema"nın kalkmasıyla bundan türeyen "semavat", "sümuvv", "semavi" gibi kelimelerin de kalkacağını dolayısıyla "sahari-i semavat", "sümuvv-ı cenap", "nazar-ı semavi" gibi tamlama-

---

[4] İstanbul dışında dilde sadeleşmeyle ilgili çalışmalar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk. Levend, A.S., *age*. 272-299; Tevfik Fikret (1993). *Dil ve Edebiyat Yazıları*. (haz. İsmail Parlatır). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. 120-124.

[5] Tevfik Fikret (1315/1899). Tasfiye-i Lisan. *Servet-i Fünûn*, 422, 87-91.

[6] Tevfik Fikret agm. 90.

İKİNCİ BÖLÜM

MALÛMÂT HAREKETİ'NİN DÂHİL OLDUĞU TARTIŞMALAR

II. Abdülhamid dönemi siyasi atmosferinin edebiyata hizmet noktasında ciddi bir rol oynadığını daha evvel ifade etmiştik. Mecmuaların siyasi ve sosyal meselelerden söz edememesi, onları tabii olarak edebiyata yönlendirmiş periyodiklerin edebî içeriği zenginleşmiş, edebiyatın meseleleri üzerinde kafa yoran ciddi bir aydın neslin oluşmasının önü açılmıştır. Edebiyat tarihimizin en sert edebî polemikleri, edebiyattan başka bir gündemi ol(a)mayan bu nesil içinde cereyan etmiştir. Her ne kadar edebiyattan başka gündemi ol(a)mayan desek de mevcut tartışmaların edebiyatın ötesinde siyasi birtakım kutuplaşmalar için sembol sayılabilecek ifadeler taşıdığını da belirtmek zorundayız. Kayahan Özgül, bu edebî polemiklerin siyasi bir arka plandan bütün bütün bağımsız düşünülemeyeceği yönündeki düşüncelerini şöyle açıklar:

> 1880'li yıllardan itibaren edebiyatta beliren, bilhassa 1896'da *Servet-i Fünûn*'un edebî bir dergi oluşundan sonra iyice hız kazanan eskiler-yeniler çekişmesinin arkasında monarşi taraftarlarıyla meşrutiyet hatta cumhuriyet taraftarlarının çekişmesi yatmaktadır. 'Baskı ortamında fikir kavgaları ancak edebiyat aracılığı ile izlenebilmektedir.' Edebî yenilik tartışmaları öylesine gizli fikri-siyasi göndermeler taşır ki Recaizade Ekrem ile Muallim Naci'nin Zemzeme-Demdeme atışması, Elhac İbrahim Efendi'nin Belagat-i Osmaniyye meselesi yahut *Musavver Malûmât*'taki abes muktebes takfiyesi gibi tamamen edebî zeminde cereyan eden birçok polemik, siyasi hizipleri de ortaya çıkarır. Bu münakaşaların bir kısmının bizzat devlet eliyle durdurulması da edebiyatın siyasi karakteri hakkındaki tespitimi güçlendiriyor.[1]

Malûmât Hareketi'nin siyasî erkle yakın ilişkiler içinde olması ve hâkim edebî anlayışa muhalif bir karakter taşımasını bu zemin üzerinde düşündüğümüzde, polemikler başlığı altında çok bol ve çeşitli malzemeye ulaşabileceğimizi tahmin etmek zor değildir. Çoğu zaman birbirinin içine geçmiş biçimde bulunan polemikler

---

[1] Özgül, M. K. (2013). *Babil'le Ebabil*. İstanbul: Kitabevi Yay., 118.

arasında mutlak bir ayrım yapabilmek mümkün değil. Dekadanlık tartışmalarını, Muallim Naci tartışmalarından bağımsız düşünmek mümkün olmadığı gibi Türkçe şiir ve dil tartışmalarını da birbirinden kopuk bahisler olarak görmek mümkün değildir. Klasikler tartışması dışındaki bütün tartışmalar birbiriyle bir şekilde ilişkilidir. Bu nedenle tartışma bahislerini her ne kadar farklı başlıklar altında değerlendirsek de zaman zaman bir başka başlığa atıf yapmak mecburiyeti ortaya çıkmıştır. Ayrıca tartışmalarının çoğunun bir şekilde dil bahsiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bir önceki bölümde uzun uzadıya değerlendirilen dil bahisleri, tartışmaların temel mantığını anlamak açısından daima hatırda tutulmalıdır.

Ekrem Bey ve Malûmât Arasındaki Münakaşalar

Abes Muktebes Meselesi

Malûmât Hareketi'nin dâhil olduğu tartışmalardan ilki, edebiyat tarihlerine abes muktebes tartışması olarak geçen bir kafiye tartışmasıdır. Bu tartışma ve hemen akabinde başlayan Ekrem Bey'in "Şemsa" isimli hikâyesinin izinsiz yayımlanması tartışması, edebiyatımızda *Servet-i Fünûn* olarak bilinen grup ile Malûmât Hareketi'nin ayrışmasında bir temel teşkil etmiştir. Bu tartışma, eski yeni tartışmasının bir yansıması olarak görülmüş, Malûmât Hareketine dair "gelenekçi" algısını güçlendirmek için kullanılmıştır. Tartışmanın merkezinde Hasan Asaf[2] isimli bir şairin *Malûmât*'ın 20. sayısında yayımlanan "Bürhan-ı Kudret" isimli şiir vardır. Şiirin hemen altında yer alan *İntikad* başlıklı imzasız yazıda şiiri lafız ve mânâ yönünden eleştiren uzunca bir yazı dikkat çeker.[3] Bu eleştiride birçok

[2] *İberistan-ı Almani* isimli eserin mütercimi Keçecizade Macid Paşa'nın damadı. "Bürhan-ı Kudret" ve yine *Malûmât*'ın aynı sayısında yayımlanan "Tevhid-i Bârî" isimli şiirlerini 1908'de yayımladığı *Mehâsin-i Âsâr-ı Hamidiye Nâm-ı Diğer Âsârü's-sultan Sultan'ül-âsâr* isimli kitabına da almıştır. Kitabın kapağında belirtildiğine göre İstanbul Şehremaneti hukuk müşaviri yardımcısıdır. bk. Hasan Asaf (1324). *Mehâsin-i Âsâr-ı Hamidiye Nâm-ı Diğer Âsârü's-sultan Sultan'ül-âsâr,* İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 17-18. Hasan Asaf hakkında ayrıntılı bilgi için bk. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasan-asaf

[3] İmzasız (1311/1895). İntikad. *Malûmât*, 20, 431. İnci Enginün ve Ali İhsan Kolcu bu eleştirileri yapan kişinin Mehmed Ziver olduğunu söylerken Olcay Önertoy ve

noktaya temas edilmekle birlikte ikinci beyitte bulunan "abes" ile "muktebes" kelimelerinin birbirine kafiye olamayacağı yönündeki eleştiri, tartışmanın öne çıkan başlığı olmuştur. Bahsi geçen beyit şöyledir: "Zerre-i nurundan iken muktebes / Mihr ü mehe etmek işaret abes"[4] *Malûmât* Münekkidi'nin bu iddiasındaki temel dayanak noktası abes ve muktebes kelimelerindeki son harflerinin (ث ve س) aynı olmadığı dolayısıyla kafiye oluşturamayacağıdır.

Hasan Asaf'ın *Malûmât*'ta yayımlanan İntikad-ı Tenkit[5] başlıklı cevabî yazısı, gazetenin sahibi Tahir Bey'e şiirinin yayımlanmasından dolayı teşekkürle başlar. Yazının devamında şiirle ilgili eleştirilerin hemen hepsine sırayla cevap verilir. Hasan Asaf, "Abes" ile "muktebes"in kafiye yapılamayacağı yönündeki eleştiriye cevap verirken Recaizade Mahmut Ekrem'in "kafiye kulak içindir, göz için değildir" sözünü kendisine dayanak yapar:

> Abes ile muktebes takfiye edilemez, denilmiş! Edib-i müşarunileyh atufetlu Ekrem Beyefendi Hazretleri'nin "kafiye sem' içindir, basar için değildir" diye irad buyurmuş oldukları hikmet-i edebiyeyi bizzat işitmişimdir. Lisanımızda meharic-i hurûfa riayet edilmediği için "abes"in "muktebes" ile takfiye edilememesi iddia olunamaz.[6]

İsmail Parlatır ilgili kişinin Mehmed Tahir olduğunu ifade ederler. Aynı konuda yorum yapan İsmail Habip ise eleştiri sahibi olarak Nazif Sururi Bey'i işaret eder. Ancak bu iddiaların hiçbiri ikna edici delillerle desteklenmemiştir. Bu nedenle biz "Malûmât Münekkidi" demeyi tercih edeceğiz. İddialar için bk. Enginün, İ. (2010). *Yeni Türk Edebiyatı -Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)-*. İstanbul: Dergâh Yay. 813-814; Kolcu, A. İ. (2018). *Ara Nesil Edebiyatı Tarihi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yay. 125-128; Önertoy, O. (1980). *Edebiyatımızda Eleştiri*. Ankara: DTCF Basımevi. 60; Parlatır, İ. (2006). *Servet-i Fünûn Edebiyatı*. (ed. İsmail Parlatır). Ankara: Akçağ Yay. 12-13; Sevük, İ. H. (1942). *Tanzimat'tan Beri Edebiyat Tarihi 1*. *İstanbul*: Remzi Kitabevi. 262.

4 Hasan Asaf (1311/1895). Bürhan-ı Kudret. *Malûmât*, 20, 431.

5 Hasan Asaf (1311/1895). İntikad-ı Tenkit. *Malûmât*, 22, 474-476.

6 Hasan Asaf. agm., 475; Hasan Asaf'ın, 1908'de yayımladığı kitabın sonuna eklediği "Bir Mülahaza-i Mahsusa" başlıklı nottan anlaşıldığına göre yıllar sonra da bu tartışmada savunduğu fikirlerden vazgeçmemiştir. Bahsi geçen not şöyledir: "Söylerken meharic-i savtiyelerini tefrik etmediğimiz bazı hurufun ve hatta tenvinle nun harfinin yekdiğeriyle takfiye edilmesi bililtizam tecviz olunmuş ve 'değil' ile 'kalil' gibi birkaç kafiyedeki bazı kusur nazar-ı müsamaha ile görülmüştür. Bir iki vasl-ı ayn da bu kabildendir. Elhasıl acizlerince mültezim olan maksad-ı edebî saha-i kafiyenin vüsati, aheng-i selasetin halelden masuniyeti ve mananın muhafaza-i metanetidir." Hasan Asaf, *age.*, 64.

Malûmât'ın Hasan Asaf'a verdiği cevapta tahkir edici bir üslûp kullanılarak Recaizade Mahmut Ekrem'in sözü "mânâsız lâkırdı" şeklinde takdim edilir:

> İlmü'l-kavâfî gayet mühim bir ilimdir. Sizin gibi şairliğe yeltenen nevresîdegân evvelce hangi kelimenin hangi kelimeye kafiye olacağını öğrenmelidir de sonradan tanzim-i eş'âra çalışmalı, öyle ki "kafiye kulak içindir" falan gibi mânâsız lâkırdılara havâle-i sem'-i itibâr ederseniz emin olunuz ki 'gehvâre'yi 'zerre'ye bin kere takfiye etmekten kurtulamazsınız.[7]

"Kafiye kulak içindir" anlamındaki sözünün "manasız lakırdı" olarak takdim edilmesi Ekrem Bey'i fena hâlde kızdırır. Bunun üzerine Ekrem Bey, *Maarif* mecmuasında "Sanat Müşkil ise de Muaheze Âsân Değildir"[8] başlıklı bir yazı yayımlar. Bu yazıda, Hasan Asaf Bey'in heveskârân-ı edepten biri olduğunu, şiir kitabı için kendisinden takriz talebinde bulunduğunu söyler. "Bürhan-ı Kudret"te geçen "abes" ve "muktebes" kafiyesinin müşkülpesent kişiler tarafından kabullenilmesinin zor olacağını, ancak kendisinin kafiyenin kulak için olduğuna inandığını söylediğini belirtir.[9] Bu girişten sonra *Malûmât* münekkidinin kafiye ilmini delil göstererek "abes" ve "muktebes"i kafiye saymaması konusunda eleştirilerde bulunur. Ekrem Bey'in bu konudaki ölçüsü ise edebiyat zevkine aşina insanların beğenileridir. Bu tip insanların kafiye ilminin kaidelerinden ziyade kulaklarını hoş edecek kafiyeleri beğendiklerini söyler. Buna örnek olarak da Muallim Naci'yi hicvettiği bir dörtlüğü örnek gösterir. Ekrem Bey, yazısının bundan sonraki kısmında ortaya attığı bu düşünceyi temellendirmek için fen ve sanat mukayesesine gider. Ona göre bir sanat eserinin fennin -burada ulum-ı lisaniye, fesahat ve belagat kaideleri kastedilmiştir- bütün kaidelerine riayetle yazılması onun zevk erbabınca itibar görmesini sağlamaz:

---

7 İmzasız (1311/1895). Malûmât'ın Cevabı. *Malûmât*, 22, 476.

8 Recaizade Mahmut Ekrem (1311/1895). Sanat Müşkil İse de Muaheze Âsân Değildir. *Maarif*, V/2, 17-20. Bu yazı bir hafta sonra aynısıyla *Malûmât*'ta da yayımlanmıştır. Recaizade Mahmut Ekrem (1311/1895). Sanat Müşkil İse de Muaheze Âsân Değildir. *Malûmât*, 27, 601-602.

9 Hasan Asaf'ın Recaizade Mahmut Ekrem'le yakınlığının kayınpederi Keçecizade Macid Paşa aracılığı ile olduğunu tahmin ediyoruz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALÛMÂT HAREKETİ'NDE ŞİİR

Şiir ve Şair

Malûmât Hareketi'ne bağlı mecmualarda en çok yayımlanan edebî tür şiirdir. *Malûmât*'ta 157+2369, *İrtika*'da 1148, *Hazine-i Fünûn*'da 798, *Musavver Fen ve Edep*'te 611, *Resimli Gazete*'de 372 olmak üzere toplamda 5455 şiir görülmektedir.[1] Bu sayısal yoğunluğun sebebi olarak şiirin edebiyat tarihimiz içinde diğer türlere nazaran daha önemli bir mevki işgal etmesi, bundan da ötesi şiirin hacim yönüyle küçük olması gösterilebilir. Sözgelimi tek sayfada beş şiir yayımlanabilirken tek sayfada bir romanın tefrika edilebilmesi mümkün değildir.

5298 şiirin büyük çoğunluğu Mehmed Celâl, Müstecabizade İsmet, Nazif Sururi, Andelip gibi şairler tarafından yazılmış ikinci sınıf şiirlerdir. İkinci sınıf şiirlerin yanında iktibas yoluyla başka dergilerden ya da divan edebiyatı şairlerinden aktarılmış nitelikli şiirlere rastlamak da mümkündür. Tevfik Fikret'in, Cenap Şahabeddin'in, Fuzuli'nin, Nabi'nin şiirleri bu yolla dergilerde yer almıştır. Bunun yanında şiirlerini ancak birkaç sayıda görebildiğimiz amatör şairlere de rastlanır. Şiirlerde öne çıkan tema aşktır. Aşk temasından sonra tabiat güzellikleri, vereme tutulmuş insanlara duyulan hüzün, millî duygular -bilhassa Yunan Savaşı sonrası-, köy yaşamı, naat, münacaat, cülusiye, methiye ve tarihler gelir.

Malûmât Hareketi'ne bağlı dergilerde şiir, şair, şairlik ve istidat, şiir ve işret gibi birtakım kavramları açıklayan yazılar, Malûmât Hareketi'nin şiir ve şair algısı hakkında bir fikir vermektedir. Bu yazıların kimisi tamamen duygusal sayılabilecek bir nitelik taşırken kimisinde oldukça ağırbaşlı bir tanımlama gayretinin olduğu görülmektedir. Tanımlamaların büyük çoğunluğunda şiirin dış âlemde karşılaşılan her türlü maddiyat ve maneviyattan etkilenilerek oluş-

[1] *Malûmât*''ın karşısında gösterilen rakamlardan birincisi (157) Artin Asaduryan yönetiminde yayımlanan şiir sayısını göstermektedir. Diğer türlere ilişkin olarak verilecek istatistik bilgisi de bir daha açıklama yapılmaksızın bu şekilde gösterilecektir.

turulmuş; hikmet, akıl ve muhakeme ile bir şekilde ilişkili mevzun, müessir, ahenkli bir söyleyiş olduğu vurgusu öne çıkar. Sözgelimi Abdurrahman Fehmi Efendi'ye göre şiir: "…nefha-i maneviye, ruh-ı beşerdeki infialatın ve en muhteşem tahayyülatın initaf-ı tayin-pezîri, en latif esvat-ı kalbiye ve terenümât-ı vicdaniyenin haricen aks-ı tanin-fezasıdır." Şair ise: "…feza içinde tanin-endaz olan bir vucûd-ı asumaniye benzer. Maneviyat ve maddiyatın kâffesinden müteessir olur; letafet ve güzelliği ile ruhu cezbeden veya kalbe nüfûz eyleyen eşyaya hassa-i inikâs verir."[2] Ahmed Rasim'in Leyla Feride müstearıyla yazdığı yazıda şiir hakkında aşağı yukarı aynı özelliklerin sıralanması dikkat çekicidir:

> Şair tabiatın ilhamat-ı mutlakasına me'nûs... Neşve-riz tebessümlerinden mahzuz... Gam-âlûd giryelerinden me'yûs... Mütehassis... Rakikü'l kalp, mâil-i hüzn bir timsâl-i güzide-i rikkattir; ona bütün bedâyi-i tabiat, neşide-i ulviyesiyle memzûc bir şi'r-i güzide takdim eder: Pişgâh-ı fikretinde tabiatın hazâin-i mahâsininde kemal ile perverişyâb olmuş gûnagûn hikmetler ulviyet-nümâ bedialar, hafâ-âlûd sevdalar -letâif-i mahsusa tecelliyâtıyla- inkişaf eder; o, bunların sevdakâr-ı gam-hârı olduğundan mest ü bî-hoş kalır; ruh u fikri başka bir âlem-i pür-hakayıkın serâir-i hayretbahşasından inşirahyab-ı hikmet olmak üzere bir heyecan-ı ruhani içinde bulunur.[3]

Ahmed Refik'in Fransızcadan tercüme edip Andelip'e ithaf ettiği yazıya[4] göre hakiki şiir "hakikat ve fazilete dâir" olan, hakiki şair ise "hakikat ve fazilet"ten söz edendir. Çünkü şiirin ölçüsü her yerde "heyecan u teheyyüç"tür. Heyecan ve teheyyücü insana veren şey ise "zemaim veyahud hod-pesendlik" değil fazilettir. Jülyen Traver'den tercüme edilen bir başka yazıda da yine benzer özelliklerin ortaya konduğu görülür:

> Şiir; ruhun bir tasa'ud-ı ânîsidir ki mevzun ve müessir bir lisan ile mütekellimdir. Alamet-i mümeyyizesine hissiyat ve kuvve-i muhakeme ile mürettep olan kuvve-i hayaliye yardımıyla tasavvuratı elfâz-ı müntehabe ile ifade etmektir. Şiir suver-i zihniyyeyi bize âhenk-i kelâm ile hissettirir. Ahenk; kalbi tehzîz, hayâle

---

[2] Abdurrahman Fehmi Efendi (1312/1896). Şiir-Şair. *Hazine-i Fünûn*, III/47-48, 478-479.

[3] Leyla Feride (1317/1901). Şair. *İrtika*, III/126, 165.

[4] Ahmed Refik (1315/1899). Şair. *Musavver Fen ve Edep*, 3, 10-11.

> tesir eden bir şeydir. Şiir ile nesrin bu farklarından başka esaslarına taalluk eder diğer bir farkları vardır ki o da şudur: Gerçi şiir olsun nesir olsun her ikisi de düşünen, hisseden ruhun vasıta-i beyan-ı zi-meali iseler de bu düşünme, hissetme muhtelif surette vakidir.[5]

Ahmed Rasim'in Alcide Bonneav isimli bir yazardan çevirdiği makalede, Lamartine'in elli yıl önce (1850'li yıllar) şiir hakkında öne sürdüğü görüşlere dikkat çekilir. Lamartine göre şiir, gelecekte hâlihazırda olduğu gibi garamiyyat tarzında algılanmayacaktır. Hamasi ve dramatik şiir de gelecekte devrini tamamlamış olacaktır. Lamartine göre şiirin alacağı hâl şöyle olacaktır:

> Şiirin pek çok zaman mazhar olacağı nasîbe-i itilâ ancak lisân-ı terennüme alınacak hakk-ı idrâk olacağı cihetle nev-i beşerin imrâr ettiği devirler gibi o da hikemî, dînî, siyâsi, içtimâi efkâr u tahassüsâttan müteşekkil bulunacaktır. Bahusus samimi, zâti, tefekkürât u taakkulât-ı medîde neticesinde husule gelecek tesîrât ile müeyyed, vakâr u azimet-i fikriyye ile muvaşşah olacaktır. Fakat bir mel'abe-i zihniyye, fikr-i hafif ü sathiye yaraşan hezâr renk bir heves, bir ahenk gibi zaîf olmayıp idrâk-i meâliye masruf âsâr-ı zekâiyenin, teessürât-ı hafîfe-i rûhiyenin derin, hakiki, doğru bir aks-i nakş-pezîri olacaktır.[6]

Emir Abdülkadirzade Ferik Mehmed, dini kaynaklara gönderme yaparak şiir hakkında orijinal tespitlerde bulunmuştur.[7] Ferik Mehmed, şiirin tanımını şöyle yapar: "Bir kelam veznen ve kafiyen yekdiğerine merbut ve manalı olmakla beraber veznen kastetmek şeraittendir. Mevzun yani kelimelerin adedi birbirine müsavi olmaktır. Bî-mana olan mevzun kelam şiir sayılamaz.." Bu tanımdan sonra Kuran'daki bazı ayetlerin ve kimi hadislerin mevzun ya da mukaffa biçimde söylendiğini örneklerle ispat eder. Ancak bu durumun Kurandaki: "Biz Rasul'e Kuran öğrettik, şiir öğretmedik, o zaten ona yaraşmaz. O sırf bir irşat ve parlak bir Kuran'dır."[8] âyetinin böyle

---

5 Jülyen Traver (1317/1901). Şiir Nedir?. (çev. İbnü'ş-Şevki Selanikli Galip), *İrtika,* III/138, 142.

6 Ahmed Rasim (1313/1898). Muhakemat-ı Edebiye -Eşar-ı Garp- *Malûmât,* 138, 361.

7 Emir Abdülkadirzade Ferik Mehmed (1311/1895). Eşşiir-i ve'ş-Şuarâ 1. *Hazine-i Fünûn* III/ 22, 178.

8 Yasin Suresi 69.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MALÛMÂT HAREKETİ'NDE ROMAN VE HİKÂYE

Roman Tefrikaları

İlk örneklerine Tanzimat yıllarında rastladığımız roman, çok geçmeden edebiyatımızda hayli popüler bir tür olmuştur. II. Abdülhamid yıllarına gelindiğinde Batılı örneklerini aratmayacak nitelikte romanlar yazıldığı görülmektedir. Fakat süreç içinde romanda bir zevk ikiliğinin oluştuğu da muhakkaktır. Bir tarafta "'sanatkârane roman' tarzını her bakımdan modern Batı romanı seviyesine yükselten" isimler, diğer tarafta "bu tarzı çok daha ilkel bir seviyeye indirerek romantik maceralarla halkın çok çabuk harekete geçen acıma duygularından faydalanan romancılar bulunmaktadır.[1] Malûmât Hareketi'ne bağlı romancılar, büyük oranda bu ikinci grup popüler romancılar zümresine dâhildir. Kenan Akyüz'ün bu romancılar hakkında yaptığı toplu değerlendirme dikkate değerdir:

> Hüseyin Rahmi ve Ali Kemal hariç, Servet-i Fünûn hareketinin dışında kalan romancı ve hikâyecilerin hepsi Namık Kemal'in roman tarzını hem duygu ve hem de dil ve üslûp bakımından dejenere etmişlerdir. Sanat güçleri zayıf olan bu romancılar, orta seviyedeki okuyucu topluluğunun acıma duygularını harekete geçirerek, romanlarını hep romantik aşk kurbanlarının acılarıyla doldurmayı tercih ettiler. Bu kolay başarı yolunun tercihi sonucunda, hazin aşk felâketlerinin etrafında yoğunlaşan çok hasta bir hassasiyetten, lüzumsuz teferruata boğulmuş ve tamamıyla subjektif tasvirlerden, gayet ilkel psikolojik tahlillerden, çok zayıf bir teknikten ve "şairanelik" peşinde koşan, aşırı derecede süslü ve tamamıyla Osmanlıcaya dayanmış bir üslûptan kurulu bir roman ve hikâye tarzı ortaya çıktı. Bu tarzın temsilcilerinden olmakla beraber, edebiyatın diğer türlerinde gösterdiği büyük güçle başkalarından ayrılan tek önemli kişi Ahmed Rasim'dir.[2]

---

1 Kenan, A. (1999). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul: İnkılap Yay., 140-141.

2 Kenan, A. *age*. 143.

Hüseyin Cahit, *Kavgalarım* isimli eserinde bu tip romanların genel çerçevesini şu şekilde çizer: "… bütün o muhtelif namlarla meydana çıkan eserlerde meal hep birdi. Hatta bazen cümleler bile aynen tekrar ederdi. Bunların bir tanesini okumak dikkatli bir karii diğerlerini okumak külfetinden azade bırakabilirdi."[3] Bu tip romanlar, estetik bir gaye güdülmeden kaleme alınan; yazılışında ve yayımlanmasında başta ticari kaygı olmak üzere, sanat dışı sebepler bulunan; okurun fikrinden çok duygu ve heyecanlarını harekete geçirmeyi hedefleyen; çok sayıda okura ulaşan; kolay anlaşılıp rahat çözümlenen; okurda belli bir seviye aramayan; klişeleşmiş, basmakalıp bir yapı arz eden metinlerdir.[4] Yakup Kadri o yıllarda popüler romanlara olan ilginin sebebini bu metinlerin kolay anlaşılırlığına bağlar:

> … Edebiyat-ı Cedide külliyatının ***Rübab-ı Şikeste, Mai ve Siyah, Aşk-ı Memnu*** gibi baş eserlerinin dilini anlamak ilk hamlede bize Fransızcadan daha zor gelmişti. Halid Ziya'nın eserini Namık Kemal'de bile eşine rastgelmediğimiz yeni yeni lügatlerle yüklü halka halka terkipleriyle köstekli bulunuyordu. Hele o vakitlerde pek dadandığımız Mehmet Celâl'in romanları yanında Halid Ziya'nınkiler bence biraz ilim kitabı gibi muğlak görünüyordu.[5]

Malûmât Hareketi'ne bağlı mecmualarda on üç tercüme, on iki tane de tefrika roman yayımlanmıştır. Tercüme romanlarla ilgili kanaatlerimizi "Roman Tercümeleri" başlıklı bölümde ifade edeceğimiz için bu bölümde sadece telif romanlarla ilgili tespitlerimizi aktaracağız. Malûmât Hareketi'ne bağlı mecmualardaki telif romanların tam listesi şöyledir:

1. Mehmed Celâl (1316/1900). Sernüvişt-i Şair. *Malûmât*, 242-256.
2. Ali Rıza Seyfi (1315-1316/1899-1900). Hayat-ı Âlûde. *Musavver Fen ve Edep*, 8-40.
3. Halid Eyüp (1314-1317/1898-1901). Sevda-yı Nihan. *Malûmât*, 149-301.
4. F[aik] R[eşat]. (1315/1899). Sergüzeşt-i Hulusi. *İrtika*, I/3-I/19.
5. Faik R[eşat]. (1312-1313/1896-1897). Netice-i Sefalet. *Resimli Gazete*, 8-21.

---

[3] Yalçın, H.C. (1326). *Kavgalarım*. İstanbul: Tanin Matb.195.

[4] Popüler roman konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Sağlık, Ş. (2010). *Popüler Roman Estetik Roman*, Ankara: Akçağ Yay.

[5] Nayır, Y. N. (1976). *Edebiyatçılarımız Konuşuyor,* İstanbul: Varlık Yay., 10.

BEŞİNCİ BÖLÜM

MALÛMÂT HAREKETİ'NDE MENSUR ŞİİR, MEKTUP ve GEZİ YAZILARI

Mensur Şiir, Mektup ve Gezi Yazıları

Malûmât Hareketi'ne bağlı mecmualarda mensur şiir, mektup ve gezi yazısı türünde onlarca metin vardır. Bahsi geçen türlere ait tüm yazıları değerlendirmek yerine çalışmanın hacmini de gözeterek her türün öne çıkan bir ya da birkaç örneğini tanıtacağız. Bu türler içinde mensur şiir, dönemin popüler edebî türlerinden birisi olarak dikkat çeker. Batı edebiyatında "prose poétique" (şairane nesir) olarak adlandırılan mensur şiirler, on dokuzuncu yüzyılın ortalarında Fransız edebiyatında ortaya çıkmış, Artur Rimbaud ve Baudalaire gibi meşhur edipler tarafından yaygınlaştırılmıştır. Yüzyılın sonlarına doğru bütün Batı edebiyatında çok yaygın biçimde kullanılan bir tür hâline gelmiştir. İlk dönemlerde edebiyatımızda "nesr-i şairâne", "nesr-i muhayyel", "nesr-i şi'r-âmiz", "nesr-i nazm-âmiz", "nesr-i hayalî", "mensure", "nesrâ-i şiir-âmiz" gibi birçok isimle anılsa da Halid Ziya'nın teklifi ile "mensur şiir" ismi yaygınlaşmıştır.

Mensur şiir konusunda farklı araştırmacılar ve mensur şiir yazarlarının ayrı ayrı tarifleri olmakla birlikte bu tariflerin ortak yönleri kullanarak şöyle bir tanım yapabilmek mümkündür: Duygu ve düşünce bakımından yoğun; çağrışıma açık, çoğunlukla melankolik ve kötümser duyguların ifade edildiği, şiir gibi ahenkli, yer yer vezinli olduğu hissedilen cümlelerden müteşekkil; aliterasyon, assonans, seci gibi ahenk unsurları barındıran, edebî sanatların imkânlarından geniş ölçüde yararlanan, tasvir ve tahlil cümlelerinin öne çıktığı kısa -yarım ya da bir sayfa- metinlerdir.[1] Malûmât Hareketi'ne bağlı mecmualarda bu özelliklerin öne çıktığı yüzlerce yazı vardır. Bu metinlerden ilki Mehmed Celâl'in *Hazine-i Fünûn*'da yayımladığı "Arzu" başlıklı mensuredir:

---

[1] Mensur şiirin Türk edebiyatındaki gelişimi ve özellikleri konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Gariper C. (2006). Türk Edebiyatında Mensur Şiir Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi,* 7, 361-409

> Pembe sislerin içinde arz-ı didar eden fecr; berrak, saf jaleler ile gülleri ıslatıp güllere aksini bırakırken ne istediğimi bilir misin, sevdiğim? Güneş gisu-yı zertarını maşrıkın üstünden dağıtarak bahr-i bîpayanın emvac-ı ahenksazına kanatlarını çarpan martıların latif tüylerini yaldızlarken ne istediğimi bilir misin, güzelim? Nesim, dest-i nevazişiyle söğüt yapraklarına dokunurken bilir misin ne isterim, nur-ı aynım? Bir dalın üstünde aheste aheste sallanmaya başlayan iki kuş tulua müteveccih olarak nagamat-ı tarapfezasıyla aheng-i nesime iştirak ederken bilir misin ne isterim, sırma saçlı cananım? Azab-ı şedid-i iftirakın hayat-ı maneviyemi lerzan ettiği, fikr-i hayalin gözlerimi yaşlar içinde bıraktığı gece yarılarında bilir misin ne isterim, mai gözlü efendim? Böyle demek isterim: Seni seviyorum![2]

Mehmed Celâl'in bu yazısı Malûmât Hareketi'ne bağlı mecmualardaki ilk örneklerden olması bakımından değerlidir ancak mensur şiir sahasında asıl anılması gereken Ahmed Rasim'dir. Ahmed Rasim'in Malûmât Hareketi'ne bağlı mecmualarda onlarca mensur şiirine rastlarız. Ancak bu metinlerin bir kısmında, türü tam olarak tespit etmek son derece zordur. Çünkü duygularını basit olaylar üzerinden aktarmayı seven Ahmed Rasim olay örgüsü gevşek metinler kaleme alır. Bu tercih; hatıra, hikâye ve mensur şiir arasında bir yerde duran melez türlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tabiat, zaman ve aşk temalarının öne çıktığı bu metinlerde Ahmed Rasim'e özgü ağır ve süslü dil belirgin biçimde hissedilmektedir.

Ahmed Rasim'in *Malûmât*'ta tefrika edildikten sonra kitap hâlinde yayımlanan *Kitabe-i Gam* isimli eseri[3] de bu bağlamda değerlendirilebilir. Eser, bir âşığın sevdiğine yazdığı marazî denebilecek kadar duygusal birtakım sözlerden oluşmaktadır. 49 bölümden müteşekkil[4] eserin her bir bölümü, birbirinden bağımsız sayılabilecek bir mektup gibi düşünülmüştür. Neredeyse tamamen monolog diyebileceğimiz eserin, kahraman anlatıcısı olan bir âşık, eser boyunca bizim hiç karşılaşmadığımız sevgilisine âşıkâne birtakım sözler söyler. Dolayısıyla eserde iki kahramanın etkileşiminden doğan sıkı bir olay örgüsü yoktur. Sıkı bir olay örgüsü olmadığı için her bir

---

[2] Mehmed Celâl (1309/1893). Arzu. *Hazine-i Fünûn*, I/26, 212.

[3] Ahmed Rasim (t.y). *Kitabe-i Gam 1*. İstanbul: Malûmât Matb., 136 sayfa; Ahmed Rasim (1315/1899). *Kitabe-i Gam 2*. Konstantiniye: Tahir Bey Matb., 112 sayfa; Ahmed Rasim (1316/1900). *Kitabe-i Gam 3*. Konstantiniye: Tahir Bey Matb., 122 sayfa.

[4] Tek cilt hâlinde yapılan 1918 baskısında bölüm sayısı 53'e çıkmıştır. Ahmed Rasim (1338). *Kitabe-i Gam*. İstanbul: İkdam Matb., 122 sayfa.

bölüm ayrı ayrı okunduğunda da eser bütünlüğünden çok bir şey kaybetmez. Şairane sözlerle sevdiğine hitap eden âşık, kimi yerlerde bazısını kendi yazdığı bazısını başkalarından alıntıladığı şiirler de kullanır. Bu saydığımız özellikler eserin türünü tespit konusunda da birtakım zorluklar doğurmaktadır. Agâh Sırrı Levend, eserin türünü "mektup"[5] olarak ifade ederken Şerif Aktaş "mensure"[6] Ali Değirmenci "hikâye" şeklinde ifade etmiştir.[7] Ömer Çakır ve Harun Ceylan da Ali Değirmenci gibi eserin bir hikâye olduğunu belirtmişlerdir.[8] *Kitabe-i Gam'*ı yayına hazırlayan Ümmühan Bilgin Topçu, mektupların belli bir eksen etrafında yoğunlaşmamaları nedeniyle mensur şiir olamayacaklarını; hikâye olarak kabul etmemiz hâlinde de hiç bilinmeyen bir hikâye türüne dâhil etmek gerekeceğini belirterek eserin mektup türüne dahil edilmesi gerektiğini savunur.[9] Eseri yeni harflere akratan Özgür İldeş de tür konusundaki karmaşayı ifade edip farklı araştırmacıların kanaatlerini belirtmekle yetinir.[10] Bütün bu farklı düşünceler içinde eserin türünü mektup formunda mensur şiir olarak ifade etmek en doğru çözüm gibi görünmektedir. Zira metinlerin hemen hepsinde görülen son derece zayıf olay örgüsü metinlere hikâye demek için yeterli görünmüyor. Mensur şiirlere özgü kısa ve yoğun anlatımın zaman zaman ihmal edilerek duyguların yer yer dağınıklaşması, bir muhataba seslenilmesi eseri mektup formuna yaklaştırdığı için "mensure" ya da "mensur şiir"

---

5 Levend, A. S. (1965). *Ahmet Rasim.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 99.

6 Aktaş, Ş. (1987). *Ahmet Rasim.* Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 178.

7 Değirmenci A. (1994). *Malûmât Mecmuası (1-24. Sayılar.) İnceleme ve Seçilmiş Metinler* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas., 98.

8 Çakır Ö. (2005). *Türk Edebiyatında Mektup*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara., 298; Ceylan, H. (2008). *Malûmât Mecmuası (25-50. Sayılar.) İnceleme ve Seçilmiş Metinler.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara., 110.

9 Ahmed Rasim (2015). *Kitabe-i Gam.* (Haz.: Ümmühan Bilgin Topçu). Ankara: Altınordu Yay., 16-17; Topçu, Ahmet Rasim'in mektup türüne olan özel ilgisini de bu tespitine dayanak olarak gösterir. Ayrıca Ahmed Rasim ve Şair Nigar Hanım arasında bir duygusal ilişkinin olduğunu iddia ederek Nigar Hanım'ın *Safahat'ı Kalp* isimli eserindeki mektuplarla bu yazıları ilişkilendirme çabası böyle bir sonuca ulaşmasını sağlamış olabilir.

10 Ahmed Rasim (2017). *Kitabe-i Gam.* (Yay. Haz.: Özgür İldeş). İstanbul: Ayrıntı Yay., 10-11.

adandırmaları tek başına yeterli görünmüyor. Bu tespitimizi somutlaştırmak bakımından eserin beşinci bölümünün bir kısmını aktarmayı uygun gördük:

> Yine leyal-i ıstırabımdan biri, gamnâk bir seher, bulutlarla perdedar bir tulu, ince ince serpilen yağmurdan reng-i sabahati kaçmış bir sabah ile hatime-pezir oluyor. Gecenin zalam-ı hatır-güdazı çekildikçe, güneşin şimdiki nur-ı esmeri, bulutların güya mavimsi tabakalarından süzülüp beytü'l-ahzanımı karanlıktan daha müessir, daha keder-alud bir ziya ile tenvir ettikçe yeis ve füturdan usanıp bitap kalmış olan kalbim yine senden, yine senin hatırat-ı firkatinden bâki gizli bir elem ile oyalanıyor.
>
> Şair olsaydım şiir denilen o tesellikâr-ı ferid, bin türlü muhacemat-ı hicranına tahammül ederek üzülen dil-i nâşâd için belki medar-ı inşirah olurdu. Tahattur ediyor musun? Yoksa yine öyle misin? Ah! Seni görmeyeli, yalnız seni düşüneli itiyadını unuttum da divane gibi, tahattur ediyor musun, diyorum. Sen biraz mahrum-ı neşe olsan şu asrın terane-i dilsûz-ı bedîî olan eşârdan birkaç mısra okuyarak iade-i neşata muktedir olursun. Fakat ben o eşâr-ı güzidenin sahibi olamadığım için okusam da yine teellümden hâli kalamıyorum. Bir gün:
>
> Peyam-ı Yusuf kim küşte yok mu Yakub'a?
>
> Hazin hazin bana bir kârbân sadası gelir
>
> beytini okuduğum zaman hâl-i intizarda mümteziç rikkat ve hasreti ikimiz de birer "Ah!" ile ifade etmiştik. Bugün yine ben ah ediyorum. Ben şarka meftunum. Güneş her sabah hacle-i ârâmını nurlarla doldurarak doğuyor, her sabah yüzünü tenvir eden güneş zertâr-ı zülfün gibi birkaç hayt-ı şua ile güllerini, sümbüllerini açıyor, her sabah hâbgâhına gelip akşama kadar karar eden güneş-i âremîde bir vücud-ı nazendeyi ısıtıyor, fakat beni... Seni görmekten mehcur olan gözlerimi karartıyor, yüzümü solduruyor, üşütüyor, her sabah şu ömr-i bedbahtanemin bir kısm-ı hazininden ayrılarak tezâuf-ı âlâma müncer olan bir hatıra-i dûrâ-dûr ile uğraştırıyor.
>
> Güneş, seni maye-i letafet-i cemalin olacak bir reng-i dilpezir ile tezyin ederek bahardide bir çiçek gibi pür-tâb u taravet ettiği hâlde benim zemin-i iftikara doğru düşen gözyaşlarımı kurutamıyor, tabiat şu türlü tesiriyle vücutlarımız üzerinde yekdiğerine muhalif iki eser gösteriyor. Meğer hayat muhtaç olduğu feyiz ve şiddeti ârâm-ı ruh gibi bence ma'dum olan bir neşe-i sahiha ile iktisap ediyormuş!
>
> Güneş bu sabah, bir gün evvelki şevk-i cihanârâsı ile doğamadı. Bu gece aldığım haber senin ateşler içinde yandığından ibaret idi.
>
> Ben her gün humma-yı ıstırap içinde kavrulduğum için zaman zaman hücum eden nöbetlerin seni ne kadar hırpalayacaklarını hissediyorum. Uzun dalgınlıklar, feryatlar, eninler, uykudan ağlaya ağlaya uyanmalar, baş dönmeler bu hastalığın âlâim-i barizesindendir. Sakın korkma! Ben bu kadar felaket görmüş,

hicranın gibi cehennemî bir ateş içine düşmüş iken yine yaşamak için tenimde bir mukavemet var. İnsan yalnız sürura alışamıyor. Gülmek mahsusat-ı sabavetten imiş. Dalından kopan bir çiçek ne kadar taze görünebilir?

Seni düşündükçe bir kere daha hayal-i munisini gönlümde ihya etmek maksadıyla fotoğrafını aldım. Nazarım bilâihtiyar zahrinde yazılı olan satırlara ilişti kaldı. Orada bir nakş-ı kâzib gibi duran iki üç cümle şu hâl-i iftirakımda bana pek dokundu.

Ne yazmışsın biliyor musun? İkimizin levh-i cebinini tasvir etmek istemişsin. Diyorsun ki: "Kalbim aşinâ-yı râz-ı derunun olmak ister. Ben senin her zaman neşe-i hâtırını görmeliyim. Tasvirime baktıkça ne söylemek istersen söyle. Ben onları duyarım. Bunu yadigâr olmak üzere vermiyorum. Sana yâr-ı can olsun diye takdim ediyorum."

Garip şey! Muhabbeti, düşman-ı can olanın hayali ile yaşıyorum! Bana kim yâr-ı can olacak? O şekl-i sakinin bir saniyelik vaz'-ı vefakûsterisine bedel aylarca gösterdiği tavr-ı dil-i âzârıyla açılan yara iltiyam bulur mu? Akıttığım bunca katarat-ı teessüre zûr-i asap ile yüzümden nümâyân olan bir hande tekabül eder mi? Beni telh-kâm-ı hayat eden bu acılar, senin bir damla gözyaşının ne türlü bir hazane-i tahassüsattan kopup geldiğine atf-ı nazar-ı iman etmediğinden tevellüt etti. Artık o gözlerin bir ana mahsus olan in'itâf-ı müşfiki benim için medar-ı tesliyet olur mu? Yanında ağladığım zaman: "Devam edersen kalkar giderim." diyen o dehan-ı mürüvvet, saikalar altında ezilen bir kalbe nasıl olur da şimdiden sonra siper-i âlâm olacak bir lütf-i beyanatta bulunur? (…)[11]

Malûmât Hareketi'ne bağlı mecmualarda yayımlanan en kapsamlı gezi yazısı Mehmed Ziya'nın [İhtifalci] "Bursa'dan Konya'ya Seyahat" başlıklı yazısıdır. *Malûmât*'ta yayımlanmaya başlayan bu yazının tefrikası *İrtika*'da devam etmiştir.[12] Yazar, kitabın önsözünde Osmanlılar arasında seyahatname türünün ihmal edildiğinden, Anadolu'ya dair metinlerin ağırlıklı olarak yabancılar tarafından yazıldığından söz ederek Bursa'da bulunduğu yıllarda Bursa'nın iklimi konusunda yaptığı araştırmalardan sonra Bursa'dan Konya'ya kadar bir seyahat planladığını ifade eder. Bu seyahatta yabancı araştırmacıların eserlerinden de faydalanarak özellikle şehirlerin tarihleri ko-

[11] Ahmed Rasim (1338). *Kitabe-i Gam*. İstanbul: İkdam Matb., 26-31.

[12] *Malûmât*'ta 14 sayı *İrtika*'da 97 sayı. Mehmet Ziya (1316-1319). Bursa'dan Konya'ya Seyahat. Malûmât, 242-279. sayılar arası; Mehmet Ziya (1316-1319). Bursa'dan Konya'ya Seyahat. *İrtika,* 108-251. sayılar arası; bu eser sonradan kitap olarak da yayımlanmıştır: Mehmed Ziya (1328) *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*. İstanbul: Tan Matb., 368 s.

nusunda bilgiler vereceğini söyler. İstanbul'dan yolculuğa başlayan yazar Bursa'ya varır. Bursa, Bilecik, Eskişehir ve Kütahya üzerinden Konya'ya ulaşır. Eserde büyük çoğunlukla gidilen yörelerin tarihi, coğrafyası, iklimi, dinî mimarisi hakkında bilgiler verilmiş. En ayrıntılı bilgiler ise Bursa ve Konya hakkındadır. Gezilen görülen yerlerle ilgili tefrikada kullanılan fotoğraflar kitaba da konmuştur.

Mektup türündeki yazılar birçok farklı form ve içerikte karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi okur mektupları ki bunlar genellikle derginin yayın politikasıyla ve dergideki yazılarla ilgili teklif, beğeni veya eleştirileri ifade eden yazılardır. Baba Tahir, bu türden mektuplara ayrı bir önem vermiş, belki de bir yayın politikası olarak derginin reklamını en iyi yapacak kişilerin okurlar olduğunu düşünerek bu tip mektupları bol miktarda yayımlamıştır.[13] Okur mektuplarının bir kısmı da dergilerde devam eden edebî polemikler konusunda fikir beyan etmek ya da okurların benimsemediği bir edebî görüşü tenkit etmek üzere kaleme aldıkları metinlerdir.

Mektup türündeki ikinci tip yazılar dergi yazarlarının birbirlerine edebî konularla ilgili açık mektup mahiyetinde yazdıkları yazılardır. "Muhabere-i Aleniye" başlığı altında verilen bu mektuplara daha evvel bahsi geçen Tepedelenlizade Kâmil ile Mehmed Celâl'in mektuplaşmalarını örnek gösterebiliriz. Bu mektuplar, içeriklerine göre çeşitli başlıklar altında değerlendirildiği için burada tekrar değerlendirmeye gerek görmedik. Ahmed Rasim'in "Şehir Mektupları" ve yine Ahmed Rasim'e ait olduğunu düşündüğümüz "Hafta Mektupları" gibi yazılar genellikle güncel meseleler hakkında yazılmış sohbet niteliğinde metinlerdir.

---

[13] Baba Tahir'in bu politikası yevmî (günlük) *Malûmât* mecmuasında daha belirgin biçimde görülmektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Akkaya, S. N. (2018). *Taşra Mektupları Işığında II. Abdülhamid Döneminde Sosyal Hayat*. İstanbul: Kitabevi Yay. 414 s; Altay, H. (2019). *Servet Malumat Gazetesi (201-300. Sayılar) Tahlilî Dizin - İnceleme ve Seçilmiş Metinler.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Sivas. 173 s; Yasak, F. (2020). Servet Malumat Gazetesi (301-400. Sayılar) Tahlilî Dizin - İnceleme ve Seçilmiş Metinler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Sivas. 439 s.

ALTINCI BÖLÜM

MALÛMÂT HAREKETİ ve TERCÜME

Tercüme Ama Nasıl?

Edebiyatımızın Batı ile ilk temasından bugüne kadar tercüme konusu güncelliğini hiçbir vakit kaybetmemiştir. Dilimizin henüz tercüme yapabilecek esneklikte olmadığı düşüncesine sahip Ahmed Cevdet Paşa gibi birkaç aydınımız dışında hemen bütün aydınlarımız tercümenin gerekliliği konusunda hemfikirdir. Ahmed Mithat gibi kimi aydınlarımız, dilimizin tercüme yapabilecek esneklikten mahrum olduğunu söyleyenlere karşı, dilimizin tercüme yoluyla esneklik kazanacağını savunmuşlardır. Bu nedenle aynı eseri defalarca tercüme edilmesini dahi makul karşılamışlardır.

Tercümenin gerekliliği konusunda geniş bir mutabakat gözlenirken tercümenin nasıl yapılacağı konusunda birtakım ihtilaflar olduğu da dikkat çekmektedir. Henüz Batı'dan ilk tercümelerin yapılmaya başlandığı sırada tercümelerin niteliği, çeşidi, mütercimlerin niteliği, tercüme edilecek eserin çeşidi gibi konularda birtakım tartışmaların başladığına şahit oluruz. Klasikler tartışmasıyla ilgili bölümde "Klasiklerin Tercümesi veya Taklidi Mümkün Müdür?" başlığı altında bahsi geçen tartışma özelinde bu konudaki birtakım fikirleri değerlendirmiştik. Burada da o tartışma dışında kalan ancak tercüme meselesiyle ilgili olan başka yazılara dikkat çekeceğiz.

Edebiyatımızdaki tercüme tartışmalarında mealen, harfiyyen ve tevsian tercüme olmak üzere üç metot öne çıkar. Mealen tercümede çevrilen metnin sadece anlamına sadık kalınır. Harfiyyen tercümede kaynak dilden hedef dile aktarma sırasında hiçbir kelime karşılıksız bırakmamaya çalışılır. "Tadilen" ve "tevsian" tercümelerde ise aktarılan metnin düzeltilmesi ve genişletilmesi söz konusudur. Bu üç metottan özellikle sonuncusu aydın çevrelerde sürekli tartışılmıştır. Ahlak ve âdetlerimize uymayan bölümlerin eserlerden çıkarılması konusunda ısrarcı olanlara karşılık mütercimin böyle bir hakkının olmadığını savunanlar da olmuştur.

Tercüme teknikleri yanında tercüme tenkitleri de dönemin

önemli uğraş alanlarındandır. Namık Kemal'in Voltaire'den mütercem *Mikromega* isimli eseri ve *Meprizon* çevirisi üzerine tenkitleri bu yoldaki ilk örnekler olarak görülebilir. Ancak bu konudaki asıl çalışma, Said Bey'in *Galatat-ı Tercüme* isimli eseridir. "Fransızca birtakım elfâz ve tabirâtın Türkçeye tercümesinde vuku bulan galâtâtı tashih ve elfâz-ı tabirât-ı mezkûrenin Türkçe asıl mukâbillerinin irâe ve makâm-ı istîmallerini tayin ve lisân-ı mezkûrun daha birçok gavâmiz ve dakâikını tarif ve îzah eder bir eserdir." ibaresiyle yayımlanan bu on yedi defter yazıldığı dönemde çok önemsenmiş, dönemin dergilerinde bu eserden sık sık iktibaslar yapılmıştır.[1]

Tercüme tartışmaları her ne kadar Batı ile temasımızdan sonra başlamışsa da bu süreçte Doğu dillerinden yapılan tercümeler konusunda ciddi fikirler üretilmiştir. Bunlardan biri *Malûmât*'ta yayımlanan "Galatat" başlıklı yazıdır.[2] Bu yazı, tercüme konusunda şu ilkeyi nazara vererek başlar: "Tercümeden maksut nakl-i matluptur, nakl-i üslûp değildir." bu söz yazarın mealen tercümeyi önemsediğini göstermektedir. Bu ilke doğrultusunda Abdülgani Seniy'in "Bedayiu'l Arap" başlığı altında[3] Arap şiirinden yaptığı tercümeler eleştirilir. Tercüme edilen şiirlerin seçimi konusunda Abdülgani Seniy'in başarısını teslim eden yazar, çeviri konusunda aynı şeyi düşünmez. Bu yazıda, *Servet-i Fünûn*'da "Bedayiu'l Arap" ve "Bedayiu'l Acem" başlıkları altında Arapçadan ve Farsçadan tercümeler yapan Ahmed Naim'in tercümelerine de eleştiriler vardır. Bilhassa ikinci yazının sonunda Ahmed Naim Bey'e karşı ağır tahkir ve tezyifler görülür.

Malûmât Hareketi içinde tercüme konusundaki en esaslı yazılar, Safvet Nezihi ve Necip Asım'a aittir. Necip Asım'ın görüşlerini klasikler bahsinde mütalaa ettiğimiz için burada Safvet Nezihi'nin düşüncelerini değerlendireceğiz. Safvet Nezihi, "Tercümelerimiz" başlığı altında dört sayı devam eden yazısının ilk bölümünde mevcut

---

1 Bu kapsamda *Malûmât* mecmuasında da mezkûr eserden iktibaslar yapıldığı görülmektedir. Said Bey (1313/1897). Galatat-ı Tercüme. *Malûmât*, 123, 42-43; 124, 55-57; 128, 142-144.

2 İmzasız (1314/1898). Galatat -Mülahaza-. *Malûmât*, 155, 713-714; İmzasız (1314/1898). Galatat -Mülahaza-. *Malûmât*, 157, 740-743.

3 Abdügani Seniy (1311/1895). Bedayiu'l Arap. *Hazine-i Fünûn*, 3 (1), 3-4; 3 (11), 91-92; 3 (12), 102-103; 3 (14), 115-116; 3 (15), 122-123; 3 (16), 133; 3 (18), 145-146; 3 (28), 321-322; 3 (31), 348-349; 3 (32-33), 356-357; 3 (35), 375-376; 3 (42), 426-427; 3 (43-44), 437-438; 3 (47-48), 469; 3 (49-50), 485-486.

tercümelerin artık lezzetle okunmamasını okurların doyum noktasına ulaşmasına bağlamanın yanlışlığı üzerinde durur. Çünkü ona göre Fransızca ve başka Batı dillerinden dilimize o kadar az ve faydasız eser tercüme edilmiştir ki doyuma ulaşıldığı düşüncesi tamamen boştur. Nezihi, bu girizgâhtan sonra "O hâlde bu -tercümelerin okunmaması- neden neşet ediyor?" sorusunu sorarak yazı boyunca bu soruya cevap arar. Nezihi, ilk tercümelerden başlayarak genel bir değerlendirmede bulunur. Ona göre Aleksandre Dumas'tan, Oktav Fobiya'dan, Paul de Kock'tan, Jules Verne'den yapılan ilk tercümeler başarılı oldukları için rağbet görmişlerdir. Tabii bunlarla birlikte Xavier De Montepen'in, Emile Rischebourg'un, Jules Mary'nin faydasız eserleri ve Alphonse Daudet'nin, Paul Bourje'nin, Lamartin'in, Rahip Prove'nin mükemmel eserleri de başarısız biçimde dilimize çevrilmiştir. Bu eserleri tercümeye kalkışanlar çoğunlukla her iki lisanın inceliklerine vâkıf olmayan kişilerdi. Bunların eserlerinin beğenilmemesi, okunmaması tabii idi ancak vukuf sahibi kişilerin tercümeleri de lezzetle okunamıyordu. Nezihi, bu yazıda kendi çevirilerini bile yayımlanmasından bir müddet sonra okuduğunda sıkıcı bulduğunu itiraf eder. Tercümelerdeki bu başarısızlık tabii olarak şöyle bir düşünceyi doğurur:

> Marcel Prove gibi tetkikat-ı ruhiye teşrihat-ı kalbiye mevzuları üzerine yazı yazan büyük muharrirlerin eserleri lisanımıza layıkıyla nakl ve tercüme edilemez. Bunlar o lisanın en dakik nüktelerini camidir. O telmihler, cinaslar kinayelerine o lisana has dakayık-ı maani ile eda edilmiştir. Onların harfiyen tercümesinden bir mana anlaşılmaz. O suret-i nakilde zerafet-i üslûp bulunmaz. Mealen nakl ve iktibas müellifin maksat ve meramından mütercimi uzaklaştırır. Büsbütün başka bir zemin-i ifade vücuda getirir.[4]

Safvet Nezihi, sorunun sebepleri ve çözümleri konusunda orijinal tespit ve önerilerde de bulunur. Nezihi'nin tespit ve önerilerinden bazıları şunlardır:

1) Tercüme edilecek eserin seçimi konusunda itinalı davranılmalıdır. Çünkü "Bir kitabın tercümesi ne kadar güzel, ne derece itinalı yapılmış olursa olsun mevzuu, suret-i tertip ve tahriri, kariinin heyet-i umumiyesi seviye-i irfan ve idrakine tevafuk veya teha-

[4] Safvet Nezihi (1317/1901). Tercümelerimiz 1. *Malûmât*, 329, 1591.

YEDİNCİ BÖLÜM

MALÛMÂT HAREKETİ ve TİYATRO

Malûmât Hareketi'nde Tiyatro

II. Abdülhamid dönemi edebiyatının temel eksiklerinden biri tiyatronun ihmal edilmesidir. Yaklaşık on beş tiyatro kumpanyasının bulunduğu bu dönemde edebiyat dergileri tiyatro türünün gelişmesi yolunda ciddi bir faaliyette bulunmamıştır. Dönemin en güçlü yayın organı olan *Servet-i Fünûn*'un tiyatroya ilgisizliğinin nedeni olarak Sultan II. Abdülhamid'in baskıcı yönetimi gösterilirse de başka sebeplerin varlığı kimi araştırmacılar tarafından dillendirilmiştir. İnci Enginün'ün Servet-i Fünûncuların tiyatroya ilgisizliğini anlattığı şu satırlarda dikkate değer bir tespitte bulunur:

> Servet-i Fünûn yazarları tiyatroya tür olarak fazla iltifat etmemişler, şiir, roman-hikâye ve tenkit türlerine ağırlık vermişlerdir. Kendi yazdıkları hatıralarda bunu sansüre bağlarlar. Ancak Servet-i Fünûncuların benimsedikleri edebiyat estetiği, aksiyondan çok tefekküre (Bu kelime Servet-i Fünûncuların sevdikleri bir kelimedir) ve tasvire önem verir. Bu estetik kendiliğinden şiir, roman ve hikâyeyi tercih edilen türler arasına sokar.[1]

Enginün'ün dikkat çektiği bu noktanın doğruluğu II. Meşrutiyet tiyatrosu incelendiğinde daha iyi anlaşılmaktadır. Zira Meşrutiyet'in ilanı ile *Servet-i Fünûn* yazarlarının bir kısmı tiyatroya yönelseler de bu alanda fazlaca varlık gösteremezler. Bu netice, tiyatro alanındaki eksikliğin Abdülhamid baskısından ziyade estetik anlayışlarındaki yönlendirmenin bir sonucu olduğu fikrini doğrulamaktadır. Banarlı da Servet-i Fünûncuların tiyatrodaki başarısızlıklarına dikkat çekerek bu başarısızlığı *Servet-i Fünûn* dilinden sahne diline geçmeyi başaramamalarına bağlar.[2]

---

1 Enginün, İ. (2010). *Yeni Türk Edebiyatı -Tanzimat'tan Cumhuriyet'e- (1839-1923)*. İstanbul: Dergâh Yay., 710.

2 Banarlı, N. S. (1998). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yay., 2/1022.

Agâh Sırrı Levend'e göre *Servet-i Fünûn*'un tiyatrodaki yetersizliğinin üç nedeni vardır. Bunlardan birincisi *Servet-i Fünûn* muharrirlerinin sanata verdikleri mana ve mahiyet, ikincisi istibdadın sıkı kontrol ve tazyiki, sonuncusu ise örnek aldıkları Fransız edebiyatında tiyatronun romana göre daha geri planda bulunmasıdır. Ayrıca Levend, *Servet-i Fünûn* sanatçılarının mevcut eserlerini gözönünde bulundurarak tiyatro eseri yazmamalarını çok isabetli bir tercih olarak görür. Çünkü ona göre "külfetli lisanla" kıvrak ve canlı piyeslerin yazılmasına ve bu alanda başarı kazanılmasına imkân yoktur.[3]

Servet-i Fünûn'da durum bu şekilde iken Malûmât Hareketi'nin de tiyatro konusunda ileri düzeyde çalışmalar yaptığını söylemek güçtür. Fakat Malûmât Hareketi'nin tiyatro çalışmalarında *Servet-i Fünûn*'a göre bir adım önde olduğunu söyleyebiliriz. Zira bu hareketin yayın organlarında üçü tercüme ikisi telif olmak üzere toplam beş piyes tefrika edilmiş,[4] tiyatro konusunda epeyce teorik yazı kaleme alınmıştır. Bu yazı ve piyeslerin edebî kıymeti tartışılsa da belli bir hassasiyeti yansıtmaları bakımından önemlidir.

Mehmed Sedat'ın "Sanayi-i Nefiseden Tiyatro" başlıklı dokuz yazısı,[5] *Malûmât*'ın tiyatro hakkındaki en kapsamlı yazıdır. Bu dizideki ilk sekiz yazı *Malûmât*'ta dokuzuncu yazı ise *İrtika*'da yayımlanmıştır. Yazar, bu dokuz yazı ile tiyatroya dair yazdığı "büyük" eserin birinci kısmını tamamladığını, ikinci kısmın ise daha sonra

---

[3] Levend, A. S. (1938). *Edebiyat Tarihi Dersleri 3*. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 215-216.

[4] İmzasız (1311-1312). Fransuva'nın Tedbiri (çev. Tevfik Amir). *Malûmât*, 13-39. sayılar arası; İmzasız (1312/1896). Ufak Bir Şüphe (çev. Ahmed Refik). *Malûmât*, 57-86. sayılar arası; İmzasız (1313/1897). İki Dalgın (çev. Ahmed Refik). *Malûmât*, 86-96. sayılar arası; İmzasız (1313/1897). Kâmi. *Resimli Gazete*, 53-59. sayılar arası; İlyas Sükuti (1313/1897). Netice-i Sevda. *Resimli Gazete*, 60, 61.

[5] Mehmed Sedat (1316/1900). Sanayi-i Nefiseden Tiyatro 1. *Malûmât*, 253, 259-262; Mehmed Sedat (1316/1900). Sanayi-i Nefiseden Tiyatro 2; *Malûmât*, 254, 278; Mehmed Sedat (1316/1900); Sanayi-i Nefiseden Tiyatro 2. *Malûmât*, 256, 319-322; Mehmed Sedat (1316/1900). Sanayi-i Nefiseden Tiyatro 3. *Malûmât*, 258, 365-366. Mehmed Sedat (1316/1900). Sanayi-i Nefiseden Tiyatro 4. *Malûmât*, 265, 510-511; Mehmed Sedat (1316/1901). Sanayi-i Nefiseden Tiyatro 5. *Malûmât*, 271, 629-630; Mehmed Sedat (1316/1901). Sanayi-i Nefiseden Tiyatro 6. *Malûmât*, 274, 684-686; Mehmed Sedat (1316/1901). Sanayi-i Nefiseden Tiyatro 6, *Malûmât*, 278, 762-763; Mehmed Sedat (1316/1901). Sanayi-i Nefiseden Tiyatro 7. *Malûmât*, 279, 782-783; Mehmed Sedat (1317/1901). Sanayi-i Nefiseden Tiyatro 8. *Malûmât*, 280, 802-803; Mehmed Sedat (1317/1901). Sanayi-i Nefiseden Tiyatro 9. *İrtika*, III/106, 159-160.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

MALÛMÂT HAREKETİ ve TÜRK DÜNYASI

Fransız ihtilali ile dünya genelinde başlayan milliyetçilik cereyanları Osmanlı aydınları arasında da içten içe bir milliyetçi düşüncenin gelişmesini sağlamıştır. Bir imparatorluğun kurucu unsuru olmaları hasebiyle Türkler arasında daha yavaş gelişen milliyetçi düşünceler, on dokuzuncu yüzyılda belirginleşmeye başlar. Osmanlı coğrafyası dışındaki Türklerle irtibat, gazete ve dergicilik faaliyetlerinin de yaygınlaşmasıyla daha güçlü bir görünüm kazanır. Bu anlamda Malûmât Hareketi'ne bağlı mecmualarda da Türklük fikri ve Türk dünyasıyla ilgili bilgilerin belirgin biçimde vurgulandığını görmekteyiz. *Malûmât* mecmuasında dil bahsiyle ilişkili olarak yayımlanan imzasız bir yazı bu hassasiyetin en belirgin örneğidir.[1] Arapça-Farsça kelimeleri kullanmanın bir zorunluluktan çok keyfilik içerdiği görüşünü savunan yazar, makalenin bir yerinde dil meselesinden tamamen uzaklaşarak Türklük fikrine ulaşır. Çeşitli sebeplerle milliyetin bambaşka şekiller aldığı, Türklüğün kaybolduğu yönündeki görüşlere karşı şunları söyler: "Evet Baykal Gölü'nün kenarından ayrılalı hayli zaman oldu. İçimize başka ırklar karıştı. Bununla beraber Türklük her hâlimizde görünüyor. Yüzde bir nispetinde bulunduğu damarlarda bile yine hükmünü icra ediyor."[2] Yazar, bu iddiasını ispat için lisandan, edebiyattan, musikiden, mimariden, yemek kültüründen, göçebe hayatın izlerinden örnekler getirir. Ona göre en kibar ailelerin bile evlerinde kuzu beslemeleri; tarhana, yoğurt ve kavrulmuş nohuttan vazgeçemeyişimiz; kaside, zafername ve methiyelerden bir beyit hatırlamazken Sivastopol türküsünün babadan evlada bir miras gibi intikal etmesi hep Türklük duygusunun kaybolmamasıyla ilgilidir.

Nazım Hikmet Polat, Malûmât Hareketi'nin Türk dünyasına bakışını ve bu konuda *Servet-i Fünûn*'la nasıl bir ayrışma içinde olduğunu şöyle özetler:

---

1 İmzasız (1314/1898). Başlık Yok. *Malûmât*. 157, 753-754.

2 İmzasız. agm., 754.

> Edebiyat-ı Cedide'nin yayın organı olduğu zaman diliminde Servet-i Fünûn, toplum meselelerine olabildiğince uzak durduğu için Osmanlı dışındaki Türklükle de ilgilenmemiştir. Hâlbuki Musavver Malûmât hareketi çerçevesindeki üç dergi (Musavver Malûmât, İrtika, Musavver Fen ve Edep) Türk dünyasının birçok köşesinden yazarlara sayfalarını açmış, birçok merkezden haberler aktarmıştır.[3]

Bu tespitten hareketle Malûmât Hareketi çevresinde Türk dünyası ile nasıl irtibat kurulduğunu maddeler hâlinde izah edebiliriz:

Türk Dünyasından Gelen Mektuplar, Bölgeyle İlgili Haberler ve Resimler

Yirminci yüzyıl eşiğinde şekillenen Malûmât Hareketi ve bu hareket bağlı mecmualar, o günlerde intişar eden birçok gazete ve mecmuaya göre Türk dünyası ile daha çok içli dışlıdır. Malûmât Hareketi, Türk dünyası ile yakından ilgili olduğu gibi Türk dünyasında da *Malûmât*'ın büyük bir etkisi vardır. Zeki Velidi Togan *Hatıralar*ında babasının medresesinde açtığı Halk Kütüphanesi için Ahmed İshaki vasıtasıyla İstanbul'dan *Malûmât* mecmuasını getirttiğini söyler.[4] Ayrıca Türk dünyasından *Malûmât*'a gelen müşteri mektupları bu ilginin açık bir göstergesi sayılabilir. Bugünkü Kazakistan sınırları içinde bulunan Zaysan'dan gelen bir müşteri mektubu hem Zaysan konusunda oldukça ayrıntılı bilgiler vermekte hem de bölgedeki ahalinin Osmanlıdan haber almak için dilini anlayamadıkları *Malûmât* mecmuasına nasıl ilgi gösterdiklerini yansıtmaktadır. Mektubun sonundaki şu ifadeler dikkat çekicidir: *"Malûmât gazetesinin bir hüccac vasıtasıyla yedimize geçen ilk nüshasından mukaddem bir şey anlamadığımız hâlde şimdi hamden lillah Osmanlı Türkçesini anlıyoruz."*[5]

Bu mektuplar içinde özellikle "Türk Lisanı" başlığı ile verilen metin dikkat çekicidir.[6] Bu mektup, Bakü'de *Malûmât*'ı takip eden

---

[3] Polat, N.H. (2015). Musavver Malûmât ve Osmanlı Dışındaki Türklük, *II. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri Kitabı*. Almaata: Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi Yay., C. 1, 347; Polat, aynı yazıda Malûmât Hareketi'ni oluşturan dergilerden *Resimli Gazete* ve *Hazine-i Fünûn*'un Osmanlı dışı Türklüğe karşı ilgilerinin zayıf olduğuna dikkat çeker.

[4] Togan, Z. V. (2012). *Hatıralar,* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 37.

[5] İmzasız (1313/1897). Zaysan Müslümanları. *Malûmât*, 97, 945.

[6] Hacı Mehmed Aliyef vd. (1314/1898). Türk Lisanı. *Malûmât*, 128, 140-141.

SONUÇ

Kaybedenlerin Tarihi: Türk Edebiyatında Malûmât Hareketi başlıklı çalışmamızda II. Abdülhamid iktidarının son yıllarına rastlayan bir dönemde (1892-1904) çıkan beş dergiyi (*Malûmât, Hazine-i Fünûn, İrtika, Musavver Fen ve Edep, Resimli Gazete*) bir edebî hareket olarak değerlendirdik. Daha evvel yapılan çalışmalarda bahsi geçen dergilerin paralel hareket ettiği yönünde bir kanaat varsa da bu dergileri bütün hâlinde ele alıp değerlendirmiş bir çalışma söz konusu değildir.

Çalışmamızın amaç, teknik ve yöntemlerinden söz ettiğimiz bir mukaddimeden sonra, Malûmât Hareketi olarak adlandırdığımız yapının edebiyat tarihimiz içindeki yerini ve niteliğini tespit etmeye çalıştık. Ara Nesil'den hemen sonra gelen bu hareket, *Servet-i Fünûn*'la aşağı yukarı eş zamanlı olarak faaliyet göstermiş, kendi döneminde "Mutavassıtîn" ismiyle anılmıştır. Ahmet Mithat Efendi ve Muallim Naci'nin açtığı yolda ilerleyen Malûmât Hareketi yazarları Batı edebiyatıyla kurulacak bir ilişkiye peşinen karşı değillerdir. Bu ilişkinin niteliği konusunda temkinli olduklarını söyleyebiliriz. Yazarların büyük çoğunluğunun mutlak Batı hayranlığı ile mutaassıp Doğu savunuculuğu arasında bir orta yol arama gayreti içindedir.

"Malûmât Hareketi ve Dille İlgili Düşünceler" başlığı altında Tanzimat'tan itibaren Türk edebiyatının sıcak bir gündemi olan dil meselesine Malûmât Hareketi'nin bakışı ele alınmıştır. Malûmât Hareketi'nin yabancı kelime ve terimlere Türkçe karşılık bulma çabaları, sade Türkçe ile metinler yazma yarışmaları tertip etmesi, sözlük oluşturma ve Türkçenin gramerini tespit konusunda ortaya koydukları gayret ve teklifler ayrıntılı biçimde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda dergi yönetimi ve yazarların büyük çoğunluğunun dilde sadeleşmeye taraf oldukları, az sayıda birtakım yazarın ise dilde sadeleşme konusuna daha ihtiyatlı yaklaştıkları tespit edilmiştir. Bu dönemdeki sadeleşme teklifleri ve bu teklifler doğrultusunda yapılan çalışmalar her ne

DİZİN

A

Abdullah Cevdet 451, 452, 479
Abdurrahman Fevzi Efendi 98
Abdurrahman İmangolof 445, 446, 479
Abdülhak Hamid
  Abdülhak Hamid Tarhan 21, 25, 26, 28, 152, 180, 245, 271, 281, 293, 409
Abdülhalim Memduh 29, 113
Âfâk 29
Agâh Sırrı Levend 177, 246, 296, 361, 426
Ahmed Bin Abdürrezzak Tantarani 377
Ahmed Cevdet 51, 202, 205, 206, 208, 209, 211, 212, 250, 258, 367, 479
Ahmed İhsan 39, 110, 111, 246, 473, 476, 477, 504
Ahmed Melih 375, 479
Ahmed Mithat Efendi 32, 34, 35, 38, 51, 62, 69, 116, 130-132, 134, 137, 138, 139, 145, 165, 168, 169, 202-204, 206-212, 214-216, 218, 242, 326, 331, 336, 337, 342, 355, 476, 480
Ahmed Rasim 29, 31-34, 40, 41, 63, 67, 68, 92, 93, 97, 98, 113, 117, 119, 132, 139, 145, 146-149, 154-158, 161, 162, 164, 170, 175, 178, 183, 192, 200-203, 216-231, 236, 237, 243, 275, 280, 289, 296, 297, 310, 311, 313, 320, 323, 325, 341, 347, 360, 361, 363, 364, 384, 396, 397, 401, 415, 416, 466, 471, 475, 480-483, 489
Ahmed Vefik Paşa 95, 99
Aleksandre Dumas 218, 369, 392
Alfred Tennyson 384, 482
Ali Enver 379
Ali Ferruh 29, 33, 113
Ali İhsan Kolcu 21
Ali Kemal 25, 29, 33, 41, 92, 120, 121, 218, 280, 281, 323, 325, 329-331, 342, 392, 395, 414, 415, 471, 482, 490, 505
Ali Nusret Han Dehlevi 377, 382, 383, 482
Ali Rıza Seyfi 43, 64, 253, 324, 326, 327, 382, 384, 385, 397, 479, 482, 492, 505
Ali Sedat 33, 241, 258, 471, 482
Ali Şir Nevai 72
Alphonse Daudet 369, 399
Anatole France 198
A.Nazım 29
Andelip 29, 33, 41, 43, 113, 161, 235, 236, 249, 289, 310, 311, 348, 377, 379, 459, 480, 482, 501
Artin Asaduryan 39, 40, 235, 392, 402, 482
Artur Rimbaud
  Rimbaud 359
Âşık Coşkun 63, 146, 216-229, 231, 296, 297, 466, 481, 483, 501
Âşık Garip 56, 58, 443
Âşık Ömer 56, 173
Ata Mefhari 70-75, 288, 289, 445, 483
Atamyan 372, 373
Ateşpare 24, 123
August Comte 402
Ayın Nadir 29, 143, 175, 179-182, 193, 194-198, 201, 250, 265, 268, 290, 291, 297-303, 416-421, 483, 484

B

Baba Tahir 35, 38-40, 43, 110, 115, 181, 364, 427, 504, 505
Banarlı

Nihat Sami 52, 96, 425
Barbier de Meynard 82
Baudalaire 359
Berk 28, 29, 314
Bertilet 392, 393, 395
Beşir Fuad 335, 410, 411
Bilge Ercilasun 448, 452
Brunetiere 198
Bursalı Tahir Bey
Bursalı Mehmed Tahir 52
Büchner 418

C

Cafer Gariper 28, 29, 458
Camille Flammarion 241, 392, 394, 403, 484
Celâl Ünsi 75, 382, 456-461, 484, 485, 501
Cenap Şahabeddin 37, 38, 122, 131, 135, 136, 141, 153, 157, 159, 173, 180, 182, 183, 191-194, 199, 200, 202, 207, 209, 212, 213, 216, 235, 259, 298, 306, 307, 315, 414, 467, 485
Cihangir Andicani 388, 452-456, 485, 486, 499
Cyrano de Bergerac 431

Ç

Çocuk Bahçesi 53
Çocuklara Rehber 53

D

De Saint-Simon 402
Dragomirof 404, 405

E

Ebuzziya Tevfik 69, 86, 90, 97, 216, 231, 246, 486
Ekinci 456
Elfelah 379
Elhac İbrahim Efendi 105, 176
Elhilal 380
Emile Richebourg 218, 392
Emile Zola 117, 203, 337, 340, 413-415, 480, 502
Encümen-i Daniş 94, 492
Envar-ı Zekâ 29, 30
Enver Ziya Karal 449
Esad Celâl 89, 486

F

Faik Reşat 33, 94, 95, 273-275, 278, 279, 310, 327, 328, 473, 486
Faust 204, 452
Fazıl Gökçek 116, 128, 135, 138, 139, 152, 158, 168
Fazlı Necip 28, 29, 293
Feraizcizade Mehmed Şakir 53
Friedrich Von Schller 381
Fuat Köprülü 52
Fuat Nazmi 166, 167, 487
Fürûzan 123
Füyuzat 451

G

Gayret 29, 30
Goethe 382, 392, 452, 485
Gogol 408
Gustave Kahn 415, 419
Gülşen 29
Güneş 28, 29, 30, 447

H

Halepli Rıfat 378
Halid Eyüp 33, 324, 327, 392, 393, 474
Halid Ziya 35, 38, 40, 53, 54, 68, 69, 112, 113, 132, 135, 162, 177, 182, 183, 193, 222, 292, 324, 325, 327, 341, 344, 354, 355, 359, 370, 406, 408, 411, 413, 474, 488
Halil Edip 29, 33, 37, 113, 117-119, 488
Hamse-i Nergisi 61
Hasan Asaf 106-108, 114, 121, 267, 268, 474, 488
Haver 28, 30
Hazine-i Evrak 30
Henriche Heine 452
Henry Henez 415
Henryk Sienkiewicz 392

Hilmi Ziya Ülken 451
Himmet Uç 12, 32, 35
Hizmet 29, 52, 101, 112, 113, 404
H. Nazım 179-182, 189-191, 193-201, 250, 297-299, 301, 303-305, 339, 343-345, 487
Huz Ma Safa 125
Hüseyin Cahid 37, 40, 42, 116-119, 131, 137, 138, 142, 144, 145, 157-161, 169, 172, 173, 180, 181, 184, 186-189, 193-196, 198-200, 216, 277, 292, 312, 345, 355, 379, 395, 410, 488
Hüseyin Daniş 202, 204, 205, 208, 210, 211, 215, 379, 382, 386, 387, 392, 408, 409, 487, 488, 494
Hüseyin Haşim 122, 124-126, 488, 489
Hüseyin Kazım 52, 329
Hüseyinzade Ali Bey 450, 452, 505

İ

İbnu'l Farız 377, 378
İbnü'l İrfan Sırrı 378
İbnürrıfat Samih 33, 250, 256
İbrahim Cehdi Süleyman Nazif 122, 124, 149, 171, 300, 489
İçtihad 452
İhsan İlmî 56, 59, 60, 445, 489
İkdam 40, 66, 77, 82, 88, 177, 202, 204, 205, 207-209, 211, 212, 215-217, 219, 225, 312, 330, 360, 363, 471, 501, 502, 505
İmam Gazali 379
İnci Enginün Enginün 425
İsmail Avni 202, 206, 210, 214, 493
İsmail Safa 29, 37, 121-126, 131, 268-273, 493, 500
İsmail Şilyani 443, 444, 493

J

Jean Moreas 129, 135, 415, 419, 420
Jean Norman 254, 388, 493
J.J. Rouessau Rousseau 401
Jules Lamaitre Lamaitre 197, 198, 416, 483
Jules Mary 369
Jules Verne 339, 369, 392, 394, 395

K

Kavgalarım 33, 42, 89, 116, 131, 169, 173, 184, 187, 189, 217, 277, 324, 395, 478
Kayahan Özgül 28, 29, 33, 44, 105, 286, 471, 476
Kazım Yetiş 32, 162, 310, 313, 471
Keşkül 456, 457
Kitabe-i Gam 341, 360, 361, 363, 471
Köroğlu 56, 58, 443

L

La Dame Kamelya Kamelyalı Kadın 370
Lamartin 369, 382, 402, 494
Leyla ile Mecnun 56, 291
Louise Collet 255, 388, 494
Louis Henri Boussenard 392
Ludwig Buchne 403

M

Maarif 12, 29, 77, 108, 501
Madame De Stael 409
Madame Kontes Utrede Laroş 392, 393, 395
Madam Saragon 384, 385, 495
Mahmut Babacan 28
Mai ve Siyah 74, 183, 324, 341, 370, 445
Makber 25, 28, 121, 123, 229
Mallerme 130, 161, 419, 420
Manastırlı Rıfat 60, 62, 87, 94, 252, 253, 378, 495
Marcel Prévost 392, 395
Maupassant 370, 399, 401, 475
Max Nordau 419
Mehmed Akif 257, 392, 394, 473
Mehmed Asaf 325, 329, 375, 392, 475, 495

Mehmed Celâl 28, 29, 33, 131, 139-144, 162, 173, 174, 178, 184, 185, 235, 246, 275-277, 284, 285, 291, 302, 303, 315, 318, 324, 325, 335, 336, 346, 359, 360, 364, 372-374, 473, 475, 495, 496, 497, 503, 504
Mehmed Emin
Yurdakul 53, 60, 217, 230, 255, 256, 291-293, 295, 405, 475, 497
Mehmed Ferid 380, 397, 489
Mehmed Necip 52
Mehmed Rasim 381
Mehmed Rauf 36, 38, 131, 132, 169, 177, 193, 197-200, 475, 497
Mehmed Refet 33, 55, 56, 61, 80, 127, 290, 339, 340, 341, 410-413, 497, 498
Mehmed Sedat 426, 498
Mehmed Ziver 28, 29, 33, 95, 316, 406, 495
Mehmet Kaplan
Kaplan 18, 27, 41, 135, 315
Mektep 12, 29, 37, 38, 77, 89, 131, 159, 263, 286, 379, 478, 485, 490, 501
M. E[lif] 65, 163, 164, 269, 494
Menemenlizade Mehmed Tahir 29, 141, 142, 180, 259-263, 293, 301, 345, 472, 499
Mınakyan 429, 430, 435
Mikhail Lourlevittch Lermentof 388, 499
Milton 452, 453
Mizanu'l Edeb 72
Moliere 428, 431
Mori Hiruçu 56, 57, 499
M. Rıfat 56, 251-255, 378, 382, 388, 390, 493-495, 504
Muallim Naci 22, 24-26, 33, 51, 61, 105, 106, 108, 112-116, 122, 123, 125-127, 156, 176, 178, 204, 257, 269-271, 274, 306, 308, 309, 337, 340, 413, 465, 466, 477, 499, 503
Muhakemetü'l Lügateyn 72, 288
Mustafa Reşid 28
Münif Paşa 51, 85, 86, 245, 258, 383, 407, 494, 500
Münşeatü's Selatin 72
Müstecabizade İsmet 29, 33, 41, 63-65, 113, 144, 145, 216, 231, 235, 253, 266, 269-271, 275, 278, 284, 291, 354, 355, 382, 386, 487, 500
Müstefadü'l Ahbar 450
M. Ziver

N

Nabizade Nazım 28, 29, 95, 319, 335, 341, 350, 411, 472, 500
Namık Kemal 18, 21, 27, 51, 63, 86, 142, 152, 155, 181, 245, 323, 324, 327, 368, 407, 408
Nazım Hikmet Polat 441, 448
Nazif Sururi 54, 61, 62, 235, 500
Necip Asım 33, 56, 80-82, 86, 87, 92-101, 202, 203, 205, 208-210, 213, 214, 216, 218, 246, 250, 251, 254-256, 280, 368, 378, 390, 447, 475, 480, 499-501
Nihat Sami Banarlı 96
Nilüfer 53
Nureddin Ferruh 33, 263-265, 268, 401, 475, 501

O

Oktav Fobiya 369
Orhan Okay 18, 28, 337
Orhan Seyfi Orhon 30

Ö

Ömer Aziz 254
Ömer Seyfeddin 257, 476

P

Paul Adam 419
Paul Bourget 148, 204
Paul Bourje 369
Paul de Kock 332, 334, 369, 374
Persenk 53
Pierre de Courcelles 431
Poliklinik 452
Puşkin 408, 459, 501

R

Rahip Prove 369
Recaizade Mahmut Ekrem
Recaizade 21, 107-112, 140, 157, 267, 271, 286, 476, 501
Recep Beşe 217, 219-221, 296, 483, 501, 502
Recep Vahyi 29
Rehber-i Fünun 12
Remy de Gourmont 419
Reşid Bey 39
Rıza Tevfik 82-84, 180, 182, 197, 199-201, 293, 472, 478, 502

S

Saadet 25, 39, 122, 407
Sadettin Nüzhet 453, 473
Safveti Ziya 413, 502
Safvet Nezihi 325, 326, 368-372, 392, 393, 427, 428-434, 437, 502
Said Paşa 72
Sainte-Beuve 198
Salyani 449, 451-453, 502, 503
Sami Paşazade Sezai 21, 26, 341, 354, 410, 503
Sarafim 30
Shakespeare 265, 428, 431
Siyer-i Veysi 61, 283
Süleyman Nesip 31, 134, 149-159, 171, 175, 178, 300, 503
Süleyman Niyazi 379

Ş

Şehabeddin Mercani 449
Şemseddin Sami 65, 66, 94, 137, 164, 165, 217, 256, 277, 293, 503, 505
Şerare 24, 121, 123
Şerif Aktaş 33, 35, 361
Şeyh Vasfi 25, 29, 33, 37, 113

T

Tact, Push and Princible 403
Taine 158, 160, 161, 190, 194, 196, 198-202, 297
Takdir-i Elhan 24, 123
Tamat 122
Tepedelenlizade Kâmil 29, 33, 139, 141, 142, 302, 303, 364
Tercüman 19, 23, 32, 39, 51, 62, 77-79, 82, 113, 121, 122, 134, 162, 168, 202, 203, 206, 207, 209-214, 274, 279, 310, 313, 447, 448, 471, 473, 475, 476, 480, 489
Tercüman-ı Hakikat 23, 39, 77, 121, 122, 134, 168, 202, 203, 206, 207, 209-214, 480
Tevfik Fikret
Fikret 18, 27, 32, 35-37, 41, 42, 53, 64, 68, 111, 117, 119, 121, 122, 131, 132, 138, 149, 153, 159, 169, 171, 174, 180-182, 216, 227-230, 232, 235, 270, 298-300, 303, 304, 315, 327, 413, 472, 474, 477, 504
Tevfik Nevzat 52
Tıp Dünyası 452
Türk Yurdu 450, 452, 505

U

Ubeydullah Efendi 451

V

Vakanüvis Esad Efendi 95
Vambery 70, 73, 288
Veled Çelebi 92, 97-100, 217, 218, 246-248, 251, 256, 263, 286, 474, 504
Verlain 130, 416, 419, 420
Vezir Nizamu'l Mülk 377
Victor Hugo 141, 239, 332, 387, 390, 391, 409, 410, 482

W

William M. Thayer 403, 505

X

Xavier De Montepen 369, 370

Y

Yahya Kemal 257, 332, 472, 477
Yanyalı Ali Rıza Efendi 53

Yeni Mecmua 452
Yunus Nadi 60, 61, 283, 505
Yusuf Akçura 449, 450, 451, 452, 456, 479, 505

Z

Ziya Gökalp 76, 449, 451, 452, 479, 505
Ziya Paşa 18, 51, 142, 245
Zühdü Paşa 52, 96